

VITÁK AZ UNIÓS JOG ELSŐBBSÉGE KÖRÜL

Kaponyi Erzsébet*

Az európai jogrend jellemzői, az elsődlegesség elvének lényege

Az Európai Gazdasági Közösség¹ a sok évtizedes fejlődés és átalakulás során az 1993 óta hatályos Maastrichti Szerződéssel² az integráció egy magasabb fokára lépett, megvalósítva az Európai Uniót. Az elmúlt évtizedekben a tagállamok politikai akaratának kifejeződéséként létrejött egy folyamatosan alakuló, a nemzeti jogrendszerektől és a nemzetközi jogtól is elkülönülő, de azokkal sajátos egységet is alkotó *sui generis* közösségi jogrend (önálló jogforrások és sajátos jogalkotási eljárások, valamint bírói joggyakorlat), amelynek forrásai a tagállamok által a Közösségre (Unióra) átruházott hatáskörökből erednek.³ Ezt a közösségi jogrendet kezdetől fogva a hatásköri elvek szem előtt tartásával, kifejezetten az alapító szerződésben (a továbbiakban Szerződés) meghatározott célok elérésének eszközeként hozták létre, és annak fő szabályait és elveit – köztük a közösségi jog kikényszeríthetőségét – a tagállamok a Szerződésben szabályozták. Ezek az egymást követő Szerződések a szerződések jogáról szóló 1969. évi Bécsi Egyezmény 2. cikk (1) bekezdés a) pontja értelmében⁴ nemzetközi szerződésnek minősülnek, amelyek az egyes tagállamok jogában – azok formáitól függően – az adott állam alaptörvényéhez különbözőképpen viszonyulnak, de mint majd látni fogjuk, az 1952 óta működő Európai Bíróság (a továbbiakban Bíróság) döntéseinek fényében a Szerződésekkel a tagállamok alaptörvényei nem lehetnek ellentétesek.

A közösségi (jelenleg használt terminológia: uniós) jog több szempontból is eltér a nemzetközi jogtól, tekintettel arra, hogy a klasszikus nemzetközi szerződések mellett (a tagállamok által alkotott elsődleges jog) megteremtette az uniós intézmények által alkotott, ún. származtatott (az intézmények által alkotott másodlagos), kötelező erejű jog alkotásának lehetőségét is.⁵ A Szerződések szabályaival összhangban az Unió döntéshozatali eljárásait a minősített többséggel elfoga-

* Kaponyi Erzsébet, professor emerita, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem.

¹ Az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia-közösséget (EAEC, „Euratom”) létrehozó szerződéseket, azaz a Római Szerződéseket 1957. március 25-én írták alá, és 1958. január 1-jén léptek hatályba. A szerződéseket Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország írta alá (alapító tagok).

² Az 1992. február 7-én, Maastrichtban aláírt Európai Unióról szóló szerződés 1993. november 1-jén lépett hatályba.

³ Az EGK-szerződéssel önálló jogrendszer jött létre, amely ugyanakkor a tagállamok jogának integráns részévé is válik, miközben közösségi jogi jellege megmaradt. Ez a sajátossága jelenleg is meghatározza a Közösség és a tagállamok jogának sajátos viszonyát, kapcsolódását.

⁴ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről. Net Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98700012.tvr> (2021. 09. 19.)

⁵ Ami a terminológiát illeti, a Lisszaboni Szerződés előtt az Unió közösségi pillérében létrejött joganyagát neveztük közösségi jognak, a Maastrichti Szerződést követően az Unió bel- és igazságügyi területén (ún. III. pillér), kormányközi együttműködés alapján létrejött joganyagot pedig uniós jognak. A Lisszaboni Szerződés megszüntette a Maastrichtban létrehozott hárompilléres szerkezetet, így ma már egységesen uniós jogról beszélünk. Az uniós jognak részét képezik az Európai Közösségek, majd az Európai Unió Bírósága által jogforrási szintre emelt általános jogelvek is, amelyek ma már az uniós szerződésekben is szerepelnek. EUSz 6. cikk (3) bekezdés.

dott szabályok jellemzik, ami azt jelenti, hogy az egyes tagállamok esetleges ellenzavazata esetén is valamennyi tagállamra egyaránt érvényes és alkalmazandó jogot alkothatnak.

Amint azt az Európai Unió Bírósága 1/91 Véleményében kimondta: „Az Európai Bíróság állandó ítélezési gyakorlata szerint a közösségi szerződések új jogrendet hoztak létre, amelynek javára az államok egyre több területen korlátozták szuverén jogaikat, és amelynek alanyai nemcsak a tagállamok, hanem azok állampolgárai is (lásd a 26/62. sz. Van Gend en Loos-ügyben 1963. február 5-én hozott ítéletet, EBHT 1963., 1. o.). Az így létrehozott közösségi jogrend alapvető jellemzői különösen, hogy a tagállamok jogával szemben elsőbbség illeti meg, és hogy az állampolgárokra és magukra az államokra alkalmazandó rendelkezéseinek egy része közvetlen hatállyal bír.”^{6,7} Az Európai Bíróság (a továbbiakban: Bíróság) ítélezési gyakorlatában kifejtette, hogy a nemzeti igazgatási szerveknek és a tagállami bírásoknak kötelességük, hogy hatáskörükben teljes mértékben alkalmazzák a közösségi jogot, és védelmezzék az állampolgárokat e jog alapján megillető jogokat (a közösségi jog közvetlen hatálya), egyúttal pedig tekintsenek el a közösségi joggal ellentétes nemzeti jogi rendelkezések alkalmazásától, függetlenül attól, hogy e rendelkezéseket a közösségi norma megalkotása előtt vagy azt követően fogadták el (a közösségi jog elsőbbsége a nemzeti joggal szemben, *the principle of the supremacy of EU law, la primauté du droit de l'Union*).⁸

A közösségi jog elsőbbségének többféle jelentése van, és többféle kötelezettséget jelent a tagállamok számára. Elsősorban arra utal, hogy a tagállamok egyoldalúan nem változtathatják meg, és nem is helyezhetik hatályon kívül a közösségi jogi normákat. A tagállamok nem alkothatnak és nem tarthatnak hatályban az uniós joggal összeegyeztethetetlen normákat, és az uniós jog számára fenntartott területeken egyáltalán nem is alkothatnak jogot (ún. elfoglalás, *pre-emption* elve). Az elsőbbség elvét a tagállamok közigazgatási szerveinek is alkalmazniuk kell,⁹ továbbá a tagállamok eljárási szabályaira és jogorvoslati lehetőségeire is alkalmazandó.¹⁰ Másodsorban ennek az elvnek az értelmében, ha a tagállami bíróság olyan közvetlen hatállyal bíró uniós jogszabályt alkalmaz, amely ütközik a tagállami jogszabállyal, akkor a nemzeti bíróságnak az uniós joggal ellentétes tagállami jogot hivatalból (*ex officio*) félre kell tenni, és ehhez a nemzeti bíróságnak semmilyen engedélyre vagy jóváhagyásra nincs

⁶ A Bíróság 1/91. sz. véleménye, 1991. december 14. „Megállapodás-tervezet az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról egy részről a Közösség, más részről az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között”. Az Európai Unió Bírósága, 21. pont. <https://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-AVIS-C-0001-1991-200407018-05N00.html> (2021. 09. 19.)

⁷ A Bíróság 1963. február 5-i ítélete. NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos kontra Nederlandse administratie der belastingen. EUR-Lex, 26–62. sz. ügy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026> (2021. 09. 19.)

⁸ Alter, Karen J. (2001): *Establishing the Supremacy of European Law. The Making of an International Rule of Law in Europe*. Oxford University Press, Oxford; Arigho, Redmond (2014): The Supremacy of European Union Law: An Inevitable Revolution or Federalism in Action? *Journal of Postgraduate Research*, 13. évf. <http://www.tara.tcd.ie/bitstream/handle/2262/73628/The%20Supremacy> 2021. 09. 19.); Omnes, Maître Ophélie (2021): La primauté du droit de l'union européenne, un principe cardinal dans la tourmente. *Institut Jacques Delors*, 2021. 10. 06. <https://institutdelors.eu/publications/la-primaute-du-droit-de-lunion-europeenne-un-principe-cardinal-dans-la-tourmente/> (2021. 10. 22.)

⁹ “[...] 2 Since the provisions of the EC Treaty are directly applicable in the legal systems of all Member States and Community law takes precedence over national law, those provisions create rights for the persons concerned which the national authorities must observe and safeguard, and any conflicting provision of national law therefore ceases to be applicable. The obligation not to apply any conflicting provision of national law is incumbent not only on the national courts but also on all administrative bodies, including decentralised authorities. Moreover, provisions of national law which conflict with such a provision of Community law may be legislative or administrative, the latter category comprising not only general abstract rules but also specific individual administrative decisions.”

Judgment of the Court (Second Chamber) of 29 April 1999. Erich Ciola v Land Vorarlberg. European Court reports, Case C-224/97. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61997CJ0224&from=en> (2021. 09. 27.)

¹⁰ A Bíróság 1996. március 5-i ítélete. Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factorame Ltd és társai. Az Európai Unió Bírósága, Határozatok Tára, C-46/93. és C-48/93. sz. egyesített ügyek. <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-46/93> (2021. 09. 25.)

szüksége. Tehát a bíróságok által alkotott jognak, az ítélkezési gyakorlatnak is tiszteletben kell tartania az uniós jogot. A bíróság értelmezésében az uniós jog elsőbbsége abszolút, azaz bármelyik kötelező erejű uniós jogi normának elsőbbsége van a tagállamok jogrendszerével szemben, beleértve azok alap-törvényeit, alkotmányait is.¹¹ A tagállami bírúk feladata tehát az is, hogy adott esetben figyelmen kívül hagyják, ne alkalmazzák az európai joggal ellentétes alkotmány rendelkezéseit.

Jellegetessége ennek az alapelvnek, hogy az *expressis verbis* nem szerepel a Szerződésben, léte és tartalma, valamint kötelező ereje a Bíróság ítéleteiből származtatható. A Nizzai Szerződés módosítását célzó, 2004. június 18-án elfogadott Alkotmányos Szerződés (tervezet) ugyan kimondta, hogy „(1) Az Alkotmány, valamint az Unió intézményei által a rájuk ruházott hatáskörök gyakorlása körében alkotott jog a tagállamok jogával szemben elsőbbséget élvez.”,¹² de az Alkotmányos Szerződés 2005. május 29-én, illetve 2005. június 1-jén a francia és a holland referendumokon elbukott, így az nem lépett hatályba, és a későbbiek során az ún. Reformszerződésbe (a Lisszaboni Szerződésbe) ez a megfogalmazás – ellentétben több más, korábban nem alkalmazott megoldással – már nem került bele.¹³ Az egy külön tanulmány tárgya lehetne, hogy miért nem vették át a Lisszaboni Szerződésben ezt az alapvető elvet, ehelyütt elegendő arra utalni, hogy ebben a kérdésben a tagállamok nyilvánvalóan megosztottak voltak, és nem sikerült létrehozni azt a kompromisszumot, aminek eredményeként az elv a nem hatályos Alkotmányos Szerződésbe még bekerült. Az uniós jogban sok furcsa megoldást találhatunk, minden bizonnyal az egyik ilyen „barbatrúkk” a Lisszaboni Szerződést elfogadó kormányközi konferencia zárónyilatkozatához csatolt 17. számú nyilatkozat az uniós jog elsőbbségéről. A Nyilatkozat utal a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatára, és függetlenül attól, hogy sem a korábbi, sem a jelenlegi Szerződés az elsőbbség elvét kifejezetten nem tartalmazza, azt a közösségi jog alkalmazandó alapelvének tekintik. „A Konferencia emlékeztet arra, hogy az Európai Unió Bírósága állandó ítélkezési gyakorlatának megfelelően a Szerződések és a Szerződések alapján az Unió által elfogadott jogi aktusok az említett ítélkezési gyakorlat által megállapított feltételek szerint a tagállamok jogával szemben elsőbbséget élveznek. [...] A Bíróság ítélkezési gyakorlatából következik, hogy a közösségi jog elsőbbsége a közösségi jog egyik alapelve. A Bíróság szerint ez az elv az Európai Közösség sajátos természetéből fakad. E megszüldött ítélkezési gyakorlat első ítélete [a 6/64. sz. *Costa kontra ENEL* ügyben hozott 1964. július 15-i ítélet [...] meghozatalának idején a Szerződésben nem volt említés az elsőbbségre vonatkozóan. Ma ugyanez a helyzet. Az a tény, hogy az elsőbbség elvét a jövőbeli szerződés sem fogja tartalmazni, semmiképpen sem változtat az elv meglétén és a Bíróság meglévő ítélkezési gyakorlatán.”¹⁴

Az uniós jog elsőbbségének elve a Bíróság ítélkezési gyakorlatában fokozatosan, több szakaszban kristályosodott ki. Minden egyes szakaszban bővült és elmélyült az uniós jog elsőbbségének értelmezése, amit akár felsőbbbségének is nevezhetnénk, ami jobban kifejezi az európai és a tagállami jog hierarchikus viszonyát. A kiindulópontot az ítéletek hosszú sorában mindenképpen a *Costa v ENEL* ügyben 1964. július 15-én hozott ítélet képezi. Ennek az ítéletnek a részletes ismertetése elengedhetetlen a téma kifejtése szempontjából, mert ez tekinthető a Bíróság állandó, következetes

¹¹ A Bíróság 1970. december 17-i ítélete. *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*. EUR-Lex, 11–70. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A61970CJ0011> (2021. 09. 25.)

¹² Szerződés európai alkotmány létrehozásáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 47. évf. 2004. december 16. I-6. cikk: Az uniós jog. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2004/310/01&from=HU> (2021. 09. 27.)

¹³ *Founding Agreements*. Official website of the European Union, é.n. https://europa.eu/european-union/law/treaties_en (2021. 09. 25.)

¹⁴ Nyilatkozat az uniós jog elsőbbségéről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2022/344, 016. 06. 07. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016L/AFI/DCL/17&from=EN> (2021. 09. 27.)

joggyakorlata alapjának. A Bíróság egy olasz privatizációs ügyet kapcsán, több alapvető elvet is megfogalmazva, véleményét igen részletesen kifejtve értelmezte a Szerződéseket, a közösségi jogot. Az ítélet az alábbiak értelmében meghatározta a közösségi jog mint különös nemzetközi jog, és a hagyományos nemzetközi jog közötti különbségeket, a közösségi jog és a belső jog viszonyát, kimondva, hogy „A hagyományos nemzetközi szerződésektől eltérően az EGK-Szerződés saját jogrendszer hozott létre, amely a Szerződés hatálybalépésétől a tagállamok jogrendszerébe illeszkedik, és amely azok bíróságaira nézve kötelező.”¹⁵ Az ítélet utal arra, hogy a EGK saját intézményekkel és jogi személyiséggel bíró, jogképes, nemzetközi képviselői joggal bíró nemzetközi szervezet, amelynek hatáskörei a tagállamok hatáskörének korlátozásából vagy általuk a Közösségre átruházott funkciókból erednek. A tagállamok ugyanis, bár szűk területeken, de korlátozták szuverén jogaikat, és így a saját állampolgáraikra, illetve honosaikra és önmagukra alkalmazandó joganyagot hoztak létre. Lényeges alapelveként rögzíti a Bíróság, hogy „A közösségi jog rendelkezéseinek e beépítése valamennyi tagállam jogába, és általában a Szerződés szövege és szelleme szükségszerűen kizárja, hogy az államok az általuk viszonzásig alapon elfogadott jogrendszerrel szemben utólagos, egyoldalú intézkedést érvényesítsenek, így ilyen intézkedés nem érvényesülhet e jogrendszer ellenében. A közösségi jog végrehajtásának kötelezettsége nem változhat egyik államról a másikra az utólagos nemzeti jogalkotástól függően anélkül, hogy az ne veszélyeztetné a Szerződés 5. cikkének második bekezdésében említett céljainak megvalósulását, és nem eredményezhet a 7. cikkben tiltott hátrányos megkülönböztetést. A Közösséget létrehozó szerződésben vállalt kötelezettségek nem lennének feltétel nélküliek, csupán esetlegesek, ha az aláírók jövőbeli jogalkotási aktusai azokat megkérdőjelezhetnék. [...]”¹⁶ Az ítélet utal az EGK-Szerződés 189. cikkére, amely megerősíti a közösségi jog elsőbbségét, eszerint a rendelet „kötelező” érvényű és „közvetlenül alkalmazandó” valamennyi tagállamban. A Bíróság szerint kiürítené ezt a rendelkezést, ha egy állam a közösségi jogszabályokkal szemben érvényesíthető jogalkotási aktsussal egyoldalúan semmissé tehetné annak hatályát. „Mindezekből az következik, hogy a Szerződésből eredő és ezáltal önálló jogforrásból származó joggal szemben – annak eredeti, sajátos természetéből adódóan – bírói úton nem érvényesíthető semmiféle nemzeti szabály anélkül, hogy e jog el ne veszítené közösségi jellegét, és anélkül, hogy ez magának a Közösségnek a jogi alapjait meg ne kérdőjeleznék. Az tehát, hogy az államok a Szerződés rendelkezéseiben meghatározott jogaikat és kötelezettségeiket a nemzeti jogrendszerükről a közösségi jogrendszerre átruházták, szuverén jogaik végleges korlátozását eredményezi, amellyel szemben a Közösség fogalmával összeegyeztethetetlen utólagos, egyoldalú jogi aktusok nem élvezhetnek elsőbbséget [...]”¹⁷

A Bíróság a *Costa v Enel* ügyben egyértelművé tette, hogy a közösségi jog elsőbbséget élvez a nemzeti jogok felett, és az intézmények által alkotott jog beépül a tagállamok jogrendszerébe, amelyet a tagállamok kötelesek tiszteletben tartani. Összeütközés esetén a közösségi joggal ellentétes nemzeti jog nem válik érvénytelenné, azt nem is helyezik hatályon kívül, de a kötelező erejét felfüggesztik. A Bíróság későbbi döntései értelmében az európai jog (elsődleges és származtatott jog) elsőbbsége valamennyi nemzeti jogi aktusra alkalmazandó, és így azonos jogvédelmet biztosít minden állampolgár számára a Közösség (Unió) egész területén.

Az elsőbbség elvét tovább finomította a Bíróság az *Internationale Handelsgesellschaft* ügy 1970. december 17-i ítéletében, leszögezve a közösségi jog önálló jogforrás jellegét, és azt, hogy az

¹⁵ A Bíróság 1964. július 15-i ítélete. *Flaminio Costa kontra E.N.E.L.* EUR-Lex, 6-64. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006> (2021. 09. 25.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

elsőbbség elvének figyelmen kívül hagyása lerontaná a közösségi jog egységét és érvényesülését, és annak jogalapját kérdőjelezné meg. „Közösség intézményei által alkotott jogszabályok érvényességét a tagállami jogi koncepciók alapján megítélhetni lerontaná a közösségi jog egységét és érvényesülését. Ezen jogszabályok érvényessége csakis a közösségi jog fényében vizsgálható. Valójában a Szerződésből származó jog önálló jogforrás, amely természeténél fogva nem írható felül a tagállami jogszabályok – öltsenek azok bármilyen alakot – által anélkül, hogy ne fosztaná meg közösségi jogi jellegétől, hogy a Közösségnek magának a jogi alapja ne kérdőjeleződne meg.”¹⁸

A Bíróság a *Simmenthal* ügyben hozott 1978. március 9-i ítéletében tovább csiszolta a közösségi jog elsőbbségének elvét, kimondva, hogy a tagállami bíróság, amelyet hatáskörében a közösségi jog alkalmazására hívtak fel, köteles teljes mértékben érvényt szerezni a világos és feltétlen közösségi jogi rendelkezéseknek, és azokat köteles közvetlenül és haladéktalanul alkalmazni még abban az esetben is, ha azok egyértelműen a hazai jogba ütköznek. „Továbbá a közösségi jog elsőbbsége elvének megfelelően, a Szerződés és az intézmények által alkotott közvetlenül alkalmazható szabályok egyfelől, és a tagállamok nemzeti joga másfelől olyan viszonyban vannak, hogy a (Szerződés) rendelkezései és (az intézmények által alkotott) szabályok nemcsak hatálybalépésükkel automatikusan alkalmazhatatlanná teszik a velük ellentétes tagállami jogot, hanem – mivel az egyes tagállamok területén alkalmazandó jog integráns részét képezik, és azzal szemben elsőbbséget élveznek – azt is kizárják, hogy olyan új nemzeti jogszabályi rendelkezéseket fogadjanak el érvényesen, amelyek összeegyeztethetetlenek a közösségi joggal.”¹⁹

A Bíróság töretlenül képviselte a fent említett ítéleteiben kialakított és finomított elveket, és azt csak tovább erősítette a *Factortame* és más cégek ügyében (egy kereskedelmi hajózási ügyben) hozott 1990. június 19-i ítéletében. Az alapeljárás során az angol bíróságtól ideiglenes intézkedés

¹⁸ „Közösség intézményei által alkotott jogszabályok érvényességét a tagállami jogi koncepciók alapján megítélhetni lerontaná a közösségi jog egységét és érvényesülését. Ezen jogszabályok érvényessége csakis a közösségi jog fényében vizsgálható. Valójában a Szerződésből származó jog önálló jogforrás, amely természeténél fogva nem írható felül a tagállami jogszabályok – öltsenek azok bármilyen alakot – által anélkül, hogy ne fosztaná meg közösségi jogi jellegétől, hogy a Közösségnek magának a jogi alapja ne kérdőjeleződne meg. [...] Ezért a közösségi aktus érvényességét, illetve a tagállamokbeli érvényesülését (hatályosulását) nem kérdőjelezhetik meg olyan feltevések, melyek szerint az (a közösségi jogi aktus) ellentétes valamely tagállam alkotmánya által megfogalmazott alapvető jogokkal, vagy a tagállami alkotmányos berendezkedés elveivel.” A Bíróság 1970. december 17-i ítélete, i.m.

¹⁹ [...] 21 A fenti megfontolásokból következik, hogy minden – hatáskörében eljáró – bíróságnak kötelessége a közösségi jog teljes egészében történő alkalmazása és azon jogok védelme, amelyet az a magánszemélyek számára biztosít, adott esetben eltekintve a nemzeti jog mindazon – akár a közösségi szabályt megelőző, akár azt követő – rendelkezéseinek alkalmazásától, amelyek esetlegesen ellentétesek azzal.

22 Ennélfogva a közösségi jog természetében rejlő követelményekkel összeegyeztethetetlen lenne valamely nemzeti jogrendszer minden olyan rendelkezése, illetve minden olyan jogalkotási, közigazgatási, vagy bírósági gyakorlat, amely csökkentené a közösségi jog hatékonyságát azáltal, hogy megfosztja a közösségi jog alkalmazására hatáskörrel rendelkező bíróságot azon jogtól, hogy már az alkalmazás időpontjában minden szükséges lépést megteheszen annak érdekében, hogy a közösségi normák teljes hatékonyságának esetleges akadályát képező nemzeti jogszabályi rendelkezéseket félretegy.

23 Ilyen helyzet állna elő akkor, ha egy közösségi jogi rendelkezés és egy később elfogadott nemzeti törvény közötti ellentmondás esetén az összeütközés feloldása nem a közösségi jog alkalmazására hivatott bíróság számára lenne fenntartva, hanem egy másik, saját mérlegelési jogkörrel ruházott hatóság számára, még akkor is, ha a közösségi jog teljes hatékonyságának ilyen akadálya csak átmeneti lenne.

24 Az első kérdésre tehát azt a választ kell adni, hogy a közösségi jogi rendelkezéseket – hatáskörének keretei között – alkalmazni hivatott nemzeti bíróság köteles biztosítani e normák teljes érvényesülését, szükség esetén – saját hatáskörénél fogva – anélkül eltekintve a nemzeti jogszabályok közösségi joggal ellentétes, akár azt követő rendelkezéseinek alkalmazásától, hogy kezdeményeznie kellene, vagy meg kellene várnia, hogy a nemzeti jogszabályt előzetesen, jogalkotási vagy bármely más alkotmányos eljárás útján megsemmisítsék.” (21–24. cikkek). A Bíróság ítélete, 1978. március 9. „A nemzeti bíróság általi eltekintés a közösségi joggal ellentétes törvény alkalmazásától”. A 106/77. sz. ügyben, a Bírósághoz a Pretore de Susa (Olaszország) által az EKG-Szerződés 177. cikke alapján benyújtott, az e bíróság előtt az Állami Adóhatóság és a Simmenthal Részvénytársaság (székhelye: Monza) között folyamatban lévő eljárásban az EKG-Szerződés 189. cikkének értelmezésére, és különösen a közösségi jog és az esetleges ellentétes nemzeti törvényi rendelkezések ütközése esetén a közösségi jog közvetlen alkalmazandóságának következményeire vonatkozó előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában. Az Európai Unió Bírósága. <https://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-ARRET-C-0106-1977-200406992-05N00.html> (2021. 09. 25.)

kibocsátását kérték egy olyan jogszabály alkalmazásával szemben, amely minden valószínűség szerint ütközött a közösségi joggal, ráadásul magának az ideiglenes intézkedésnek a kibocsátására az angol jog nem is biztosított hatáskört az angol bíróságnak. A Bíróság megismételte a nemzeti norma fételtételének szükségességét, megjegyezve, hogy „Hozzá kell tenni, hogy a közösségi jog teljes érvényesülését az is lehetetlenné tenné, ha a tagállami jog megakadályozhatná, hogy a közösségi jog alkalmazására felhívott bíróság ideiglenes intézkedést bocsásson ki annak érdekében, hogy a közösségi jogra alapozott jogról hozott ítéletében foglaltak teljes mértékben érvényesülhessenek.”²⁰

A Bíróság a *Marleasing* ügyben 1990. november 13-án kihirdetett ítéletében a közvetett hatály elvének megfogalmazásával, a tagállami bíróság irányelvnek megfelelő értelmezési kötelezettségének kiterjesztő értelmezésével is megerősítette az elsőbbség elvét.²¹

A témakör szempontjából igencsak relevánsak a Bíróságnak az uniós jogban szintén sokáig vitatott státuszú Alapvető Jogok Chartáját (a továbbiakban: Charta) érintő döntései is. A Charta kapcsán a Bíróság megerősítette az elsőbbség elvét a *Melloni* ügyben 2013. február 26-án hozott ítéletében. Egy Olaszországban elkövetett csődbűntett vádlottja Spanyolországban tartózkodott, és tiltakozott az olasz hatóságoknak történő átadása ellen, valamint a spanyol bíróság átadást elrendelő határozatával szemben alkotmányossági panasszal élt a spanyol alkotmánybíróságon. Azzal érvelt, hogy az átadás alapjául szolgáló bírósági határozattal szemben az olasz jog nem biztosít számára jogorvoslati lehetőséget, márpedig a spanyol alkotmány alapján a vádlott távollétében hozott bírósági határozattal szemben jogorvoslatot kell biztosítani. Az ügyben a spanyol bíróság előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult a Bírósághoz Chartája 53. cikkének értelmezését kérve, amely kimondja: „A Charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amely szűkíti vagy hátrányosan érinti azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket – saját alkalmazási területükön – az Unió joga, a nemzetközi jog, a tagállamok alkotmányai, illetve az Unió vagy a tagállamok mindegyikének részességével kötött nemzetközi megállapodások, így különösen az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Egyezmény elismernek.”²² Az egyik kérdés az volt, hogy vajon Spanyolország fenntarthatja-e a kerethatározatban a vádlott távollétében elítélt személyek kiadására vonatkozó szabályaival ütköző,²³ a kiadni kért személy számára magasabb szintű alapjogi védelmet biztosító alkotmányos szabályát. A Bíróság kifejtette, hogy „A Charta 53. cikke kétségtelenül megerősíti, hogy amennyiben egy uniós jogi aktus nemzeti végrehajtó intézkedéseket tesz szükségessé, akkor a nemzeti hatóságok és bíróságok továbbra is az alapvető jogok védelmének nemzeti szintjét alkalmazhatják, feltéve, hogy ennek alkalmazása nem sodorja veszélybe a Charta által meghatározott és a Bíróság által értelmezett védelmi szintet, sem pedig az uniós jog elsőbbségét, egységességét és hatékonyságát.”²⁴

Szintén a Charta kapcsán erősítette meg az elsőbbség elvét a Bíróság a *Fransson* ügyben, ugyancsak 2013. február 26-án hozott ítéletében, melynek alapeljárásában a svéd ügyesség adó-

²⁰ A Bíróság június 19-i ítélete: 1990. *The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai*. EUR-Lex, C-213/89. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:61989CJ0213> (2021. 09. 25.)

²¹ A Bíróság (hatodik tanács) 1990. november 13-i ítélete. *Marleasing SA kontra La Comercial Internacional de Alimentacion SA*. EUR-Lex, C-106/89. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:3A61989CJ0106> (2021. 09. 25.)

²² A Bíróság ítélete (nagytanács), 2013. február 26. *Stefano Melloni kontra Ministerio Fiscal* EUR-Lex, C-399/11. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0399> (2021. 09. 25.)

²³ Garanciák arra az esetre, ha az érintett személy nem volt jelen a határozat meghozatalát eredményező tárgyaláson.

²⁴ Lásd bővebben: Bakó Beáta Csilla (2014): *Unió alapjogok a tagállamokban Az Alapvető Charta alkalmazási és értelmezési problémái*. „Vakablak” Mailáth György tudományos pályázat, Közigazgatási, munkaügyi és európai uniós szekció, 1. helyezés. https://birosag.hu/sites/default/files/2019-01/bako_beata_csilla_0.pdf (2021. 09. 25.); Lárís Liliána (2017): *Az alapvető jogok érvényesülésének problémái az Európai Unióban. Eljárásjogi Szemle*, 3. évf. <https://eljarasjog.hu/2017-evfolyam/az-alapveto-jogok-ervenyesulesenek-problemai-az-europai-unioiban/> (2021. 09. 25.)

csalás miatt emelt vádat H. A. Fransson ellen. Az előzetes döntéshozatalt kezdeményező svéd bíróság többek között arra nézve kért állásfoglalást a Bíróságtól, hogy összeegyeztethető-e az uniós joggal, és különösen annak általános elveivel – ideértve az uniós jog elsőbbségének és közvetlen hatályának elvét – a nemzeti rendelkezések alkalmazásának mellőzésére vonatkozó efféle nemzeti jogi feltétel? A Bíróság az ítéletében rámutatott, hogy „a nemzeti hatóságok és bíróságok jogosultak az alapvető jogok védelmével kapcsolatos nemzeti követelményeket alkalmazni, feltéve, hogy e követelmények alkalmazása nem veszélyezteti a Charta által biztosított védelem szintjét, [...] valamint az uniós jog elsőbbségét, egységességét és tényleges érvényesülését.”²⁵ (Ez utóbbi vonatkozásában az ítélet utal a fentebb ismertetett *Melloni* ügyben 2013. február 26-án hozott ítélet 60. pontjára.)

A Bíróság azóta is több ügyben érintette és megerősítette az elsőbbség elvét, amely garantálja, hogy az Unió kompetenciájába tartozó területeken született kötelező erejű döntéseket a tagállamokban egységesen alkalmazzák és értelmezzék.²⁶ Ezek közül terjedelmi okokból csak két ítélet alapvető megállapításaira szorítkozik a tanulmány. Az egyik a Bíróság (nagytanács) 2020. május 14-i ítélete a *FMS és társai kontra Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság és Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* egyesített ügyekben hozott ítélete. Az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet a Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság nyújtotta be a menekültügyi és bevándorlási politikára vonatkozó 2013/32/EU irányelv, valamint a 2008/115 és a 2013/33 sz. irányelvek értelmezése tárgyában, amely érintette az uniós jog elsőbbségének elvét is.²⁷ Az ítélet indokolásának 139. pontjában a Bíróság megállapította, hogy

²⁵ A Bíróság ítélete (nagytanács), 2013. február 26. *Åklagaren kontra Hans Åkerberg Fransson*. EUR-Lex, C-617/10. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62010CJ0617> (2021. 09. 27.)

²⁶ A Bíróság ítélete (ötödik tanács), 2014. szeptember 18. *Vueling Airlines SA kontra Instituto Galego de Consumo de la Xunta de Galicia*. EUR-Lex, C-487/12. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0487> (2021. 09. 27.); *Order of the Court (Ninth Chamber) of 15 October 2015. Manfred Naderhirm v. Mag. Jungwirth u. Mag. Fabian OHG and Others*. EUR-Lex, Case C-581/14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62014CO0581> (2021. 09. 27.); A Bíróság ítélete (első tanács), 2016. február 4. *Sebat Ince elleni büntetőeljárás*. EUR-Lex, C-336/14. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62014CJ0336> (2021. 09. 27.); A Bíróság ítélete (nagytanács), 2016. április 19. *Dansk Industri (DI), agissant pour Ajos A/S kontra Sucession Karsten Eigil Rasmussen*. EUR-Lex, C-441/14. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62014CJ0441> (2021. 09. 27.); *Order of the Court (Seventh Chamber) of 24 May 2016. Leonmobili Srl and Gennaro Leone v. Homag Holzbearbeitungssysteme GmbH and Others*. EUR-Lex, Case C-353/15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CO0353%2801%29> (2021. 09. 27.); *Judgment of the Court (Eighth Chamber) of 26 May 2016. ZS „Ezernieki” v. Lauku atbalsta dienests*. EUR-Lex, Case C-273/15. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?toc=OJ:C.2016:260:TOC&uri=uriserv:OJ.C_.2016.260.01.0010.01.ENG (2021. 09. 27.); *Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 July 2016. Criminal proceedings against Atanas Ognyanov*. EUR-Lex, Case C-614/14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0614> (2021. 09. 27.); *Judgment of the Court (Grand Chamber) of 4 December 2018. The Minister for Justice and Equality and The Commissioner of the Garda Síochána v. Workplace Relations*. EUR-Lex, Case C-378/17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0378> (2021. 09. 27.); A Bíróság ítélete (nagytanács), 2020. május 14. *FMS és társai kontra Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság és Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság*. EUR-Lex, C-924/19. PPU. és C-925/19. PPU. sz. egyesített ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0924> (2021. 09. 27.); A Bíróság ítélete (hatodik tanács), 2020. július 16. *Cabinet de avocat UR kontra Administrația Sector 3 a Finanțelor Publice prin Direcția Generală Regională a Finanțelor Publice București és társai*. EUR-Lex, C-424/19. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0424> (2021. 09. 27.); *Judgment of the Court (Grand Chamber) of 2 March 2021. A.B. and Others v. Krajowa Rada Sądownictwa and Others*. EUR-Lex, Case C-824/18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0824> (2021. 09. 27.); *Asociația „Forumul Judecătorilor Din România” and Asociația Mișcarea Pentru Apărarea Statutului Procurorilor*. Az Európai Unió Bírósága, Case C-355/19 (Joined Cases C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19, C-397/19). <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=231503&pagelIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2450526> (2021. 09. 27.); A Törvényszék ítélete (kibővített harmadik tanács), 2021. szeptember 22. *Dimosia Epicheirisi Illektrismou AE (DEI) kontra Európai Bizottság*. EUR-Lex, T-639/14. RENV, T-352/15. és T-740/17. sz. egyesített ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62014TJ0639> (2021. 09. 27.)

²⁷ A Bíróság ítélete (nagytanács), 2020. május 14., i.m.

„E tekintetben először is hangsúlyozni kell, hogy az uniós jog elsőbbségének elve értelmében, amennyiben a nemzeti jogszabályoknak az uniós jog követelményeivel összhangban álló értelmezése nem lehetséges, a nemzeti bíróságnak mint tagállami szervnek – hatásköre keretében – kötelessége, hogy mellőzze a nemzeti jog mindazon rendelkezéseinek alkalmazását, amelyek ellentétesek az uniós jognak az előtte folyamatban lévő jogvitában közvetlen hatállyal bírói rendelkezésével.”²⁸ Az ítélet indokolásának 146. pontjában utalt a Bíróság a témakört érintő Chartára is, melynek kapcsán ugyancsak megerősítette korábbi álláspontját: „Ebből következik, hogy az uniós jog elsőbbségének elve és a hatékony bírói jogvédelemhez való, a Charta 47. cikkében garantált jog annak megállapítására kötelezi a kérdést előterjesztő bíróságot, hogy hatáskörrel rendelkezik a menekültügyi hatóság azon határozataival szemben az alapeljárások felperesei által indított eljárás lefolytatására, amelyekben az elutasította a származási országukba való kitoloncolásukat elrendelő közigazgatási határozatokkal szemben előterjesztett végrehajtási kifogásokat, valamint arra, hogy szükség esetén mellőzze bármely, ezt tiltó nemzeti rendelkezés alkalmazását.”²⁹ Az ítélet 147., 291. és 299. pontjaiban is utal a Bíróság az uniós jog elsőbbségére, majd az ítélet következtetéseit összefoglaló 310. pontjában megállapítja, hogy „Az uniós jog elsőbbségének elvét, valamint a hatékony bírói jogvédelemhez való, a Charta 47. cikkében garantált jogot akként kell értelmezni, hogy azok – az azon nemzetközi védelmet kérelmezők vagy harmadik országbeli állampolgárok őrizetbe vételét elrendelő közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát előíró nemzeti rendelkezés hiányában, akiknek a menedékjog iránti kérelmét elutasították – annak megállapítására kötelezik a nemzeti bíróságot, hogy hatáskörrel rendelkezik az ezen őrizet jogszerűségére vonatkozó határozathozatalra, továbbá feljogosítják ezt a bíróságot az érintett személyek haladéktalan szabadon bocsátására, ha úgy véli, hogy ez az őrizet az uniós joggal ellentétes őrizetnek minősül. [...] Az uniós jog elsőbbségének elvét, valamint a hatékony bírói jogvédelemhez való, a Charta 47. cikkében garantált jogot akként kell értelmezni, hogy azok – a 2013/33 irányelv 17. cikke értelmében vett szálláshelyhez való jog bírósági felülvizsgálatát előíró nemzeti rendelkezés hiányában – annak megállapítására kötelezik a nemzeti bíróságot, hogy hatáskörrel rendelkezik az e jog garantálására irányuló jogorvoslati eljárás lefolytatására.”³⁰

²⁸ A Bíróság megjegyzése: 2019. június 24-i Poptawski ítélet, 58. és 61. pont. A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. június 24. OG és Pl. EUR-Lex, C-573/17. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX:62017CJ0573> (2021. 09. 27.); A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. november 19. A. K. és társai kontra Sąd Najwyższy. EUR-Lex, C-585/18., C-624/18. és C-625/18. sz. egyesített ügyek, 160. és 161. pont. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0585> (2021. 09. 27.)

²⁹ A Bíróság megjegyzése: lásd analógia útján. A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. július 29. Alekszij Torubarov kontra Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal. EUR-Lex, C-556/17. sz. ügy, 74. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0556> (2021. 09. 27.)

³⁰ Uo.

A C-487/19. sz. ügyben *Sąd Najwyższy* (Lengyelország) által 2019. június 26-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelemben a nemzeti bíróság arra kért választ, hogy úgy kell-e értelmezni a Charta 47. cikkével és az EUMSZ 267. cikkel összefüggésben értelmezett EUSz 2. cikket, a 6. cikk (1) és (3) bekezdését, és az EUSz 19. cikk (1) bekezdésének második albekezdését, hogy nem minősül az uniós jog értelmében vett, törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróságnak az a bíróság, amelyben olyan személy jár el egyesbíróként, akit a bírói tisztségre a bírák kinevezésére vonatkozó tagállami jogszabályok súlyos megsértésével neveztek ki.³¹ A Bíróság (nagytanács) 2021. október 6-i döntésében – az indokolás és az ítélet megfogalmazása során – ismételten utalt az elsőbbség elvének jelentőségére.³² „Az uniós jog elsőbbségének elvét úgy kell értelmezni, hogy az a kérdést előterjesztő bíróságot arra kötelezi, hogy mellőzze az említett rendelkezések alkalmazását, és azok helyett azon nemzeti rendelkezéseket alkalmazza, amelyek korábban hatályban voltak, valamint maga gyakorolja az ezen utóbbi rendelkezésekben előírt bírói felülvizsgálatot.”³³ „E tekintetben emlékeztetni kell ugyanis arra, hogy az állandó ítélkezési gyakorlat értelmében az uniós jog elsőbbségének elve szentesíti az uniós jog elsődlegességét a tagállamok jogával szemben. Ez az elv tehát arra kötelezi a tagállamok valamennyi szervét, hogy biztosítsák a különböző uniós jogi normák teljes érvényesülését, mivel a tagállamok joga nem befolyásolhatja e normáknak az említett államok területére nézve elismert hatását.”³⁴ [...] „Ily módon az uniós jog elsőbbségének elve értelmében nem sértheti az uniós jog egységességét és hatékonyságát az, hogy a tagállam – akár alkotmányos jellegű – nemzeti jogi rendelkezésekre hivatkozik. A következőkes ítélkezési gyakorlat értelmében ugyanis az uniós jog elsőbbségének elvéhez kapcsolódó hatások a tagállamok valamennyi szervére vonatkoznak, anélkül, hogy többek között a belső rendelkezések – ideértve az alkotmányos jellegűeket is – akadályozhatnák azt.”³⁵ Összegezve az indokolásban kifejtetteket, a Bíróság kimondta, hogy az uniós jog elsőbbségének elvét úgy kell értelmezni, hogy az olyan jogorvoslati kérelemhez kapcsolódó kizárás iránti kérelem tárgyában eljáró nemzeti bíróságnak, amelynél az adott esetben az uniós jogot értelmező és alkalmazó bíróságon belül tisztséget betöltő bíró a hozzájárulása nélküli áthelyezéséről szóló határozatot vitatja, a döntést semmisnek kell tekinteni, ha az ilyen következmény a szóban forgó eljárási helyzetre tekintettel elengedhetetlen az uniós jog elsőbbsége elvének biztosítása érdekében, feltéve, hogy az ügy minden körülménye arra enged következtetni, hogy az eljárás tisztességessége, az érintett bíró függetlensége és pártatlansága megkérdőjelezhető.³⁶

³¹ A lengyel bíróság kérdése: „[...]Jamely jogsértés különösen abban nyilvánul meg, hogy e személy kinevezésére annak ellenére került sor, hogy a nemzeti hatóság (*Krajowa Rada Sądowictwa* [nemzeti igazságszolgáltatási tanács] által hozott – a bírói tisztség e személy általi betöltésére vonatkozó kinevezése iránti javaslatot magában foglaló – határozattal szemben a hatáskörrel rendelkező nemzeti bírósághoz (*Naczelny Sąd Administracyjny* [legfelsőbb közigazgatási bíróság]) korábban jogorvoslatot nyújtottak be, e határozat végrehajtását a nemzeti jog alapján felfüggesztették, továbbá a hatáskörrel rendelkező nemzeti bíróság (*Naczelny Sąd Administracyjny* [legfelsőbb közigazgatási bíróság]) előtti eljárás a kinevezési okmány átadásáig nem fejeződött be?” *A Sąd Najwyższy (Lengyelország) által 2019. június 26-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – W.Ż. C-487/19. sz. ügy. Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2019. 10. 07. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62019CN0487:HU:PDF> (2021. 09. 27.)

³² A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. október 6. Az eljárást indította: W.Ż. EUR-Lex, C-487/19. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0487> (2021. 09. 27.)

³³ Uo. 144. pont.

³⁴ A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. május 18. *Asociația "Forumul Judecătorilor din România" és társai kontra Inspekția Judiciară és társai*. EUR-Lex, C-83/19., C-127/19., C-195/19., C-291/19., C-355/19. és C-397/19. sz. egyesített ügyek, 244. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0083> (2021. 09. 27.)

³⁵ Uo. 155–157. pontok, 245. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat.

³⁶ A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. október 6., i.m.

A tagállamok kísérletei az elsőbbség elvének megkérdőjelezésére

Amint az a fent leírtak alapján megállapítható, a Bíróság következetes ítélezési gyakorlatával megszilárdította az európai jog elsőbbségének az elvét, sőt azt is leszögezte, hogy annak érvényességét kizárólag a Bíróságnak van hatásköre megítélni. Ez logikusnak is nevezhető, hiszen ez a biztosítéka annak, hogy az uniós jog hatékonyan és egységesen érvényesüljön valamennyi tagállamban. Ugyanakkor a tagállamok alkotmánybíróságai fenntartották maguknak azt a jogot, hogy az adott tagállam alkotmányos identitásának vagy az alapjogoknak a védelmére hivatkozással megvizsgálják, és adott esetben megállapítsák valamely uniós jogi aktus alkotmányellenességét.³⁷ Előfordul, hogy a tagállami alkotmánybíróságok egy uniós normát *ultra vires*-nek minősítenek (*ultra vires* kontroll, alapjogi kontroll, identitáskontroll), amennyiben az európai intézmények szerintük jogalap nélkül járnak el, és aktusaik nyilvánvalóan, egyértelműen túllépi a Szerződésben rájuk ruházott hatáskört.³⁸ Az uniós jog a tagállami jogrendszerekre jellemzően a tagállami bíróságokon keresztül fejt ki hatását; s bár alapvető elvárás velük szemben, hogy úgy kell alkalmazni és értelmezni az európai jogot, hogy annak hatékonysága ne sérüljön, nem zárhatók ki ilyen jellegű eljárások. Adott esetben ez nem azt jelenti, hogy a tagállam alkotmánybírósága ne lehetne együttműködő.³⁹ 2012 januárjában a cseh alkotmánybíróság az ún. *Holubec* ügyben (szlovák nyugdíj XVII. ügy)⁴⁰ például megállapította, hogy az alkotmánybíróság – jöllehet csak egészen kivételes esetben, de – felülvizsgálhatja, hogy egy uniós szerv által elfogadott jogi aktus nem lépi-e túl a cseh alkotmány alapján (10/A cikk) az Európai Unióra átruházható hatáskörök terjedelmét. A cseh alkotmánybíróság egyrészt a cseh alkotmány azon „alapvető értékeire” hivatkozott, amelyeket az uniós jogi aktusok nem sérthetnek, másrészt az uniós intézmények hatáskörének ellenőrzésére. A cseh alkotmánybíróság ugyanakkor úgy vélte, hogy az Európai Bíróság esetjoga értelmében a közösségi jognak „alkalmazási elsőbbsége” van a tagállami jog felett, és *amennyiben egy adott területet csak az uniós jog szabályoz, annak azon a területen elsőbbsége van, és a nemzeti jog alapján*

³⁷ Paris, Davide (2017): Constitutional courts as European Union courts: The current and potential use of EU law as a yardstick for constitutional review. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 24. évf. 6. sz.

³⁸ *Leitsätze zum Urteil des Zweiten Senats vom 21. Juni 2016*. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2016/06/rs20160621_2bvr272813.html (2021. 10. 16.); White, Camille (2014): National Constitutional Courts and the EU The Evolution of the Conseil Constitutionnel and the Bundesverfassungsgericht. *Civitas: Institute for the Study of Civil Society*, 2014. november. <https://www.civitas.org.uk/content/files/NationalConstitutionalCourtsandtheEU.pdf> (2021. 10. 16.)

³⁹ *Decisions 2006/03/08 – Pl. ÚS 50/04: Sugar Quotas III*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2006-03-08-pl-us-50-04-sugar-quotas-iii> (2021. 10. 16.)

⁴⁰ Csehszlovákia felbomlását követően a felelősséget a nyugdíjakért a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti szerződésben osztották el. A döntő kritérium a munkáltató lakóhelye vagy telephelye volt 1992. december 31-én. Mivel sok cseh állampolgár, aki szlovák területen dolgozott, elégedetlen volt a szlovákiai nyugdíjával, a cseh társadalombiztosítás néhány esetben kompenzációs kiegészítést nyújtott. A gyakorlat azonban nyilvánvalóan nem volt egységes, a cseh alkotmánybíróság pedig megállapította az időskori szociális biztonsághoz való jog és az egyenlőség elvének megsértését, ami megkérdőjelezte, hogy hogy minden cseh állampolgárnak ugyanazt a nyugdíjat kell fizetni. *Decisions 2012/01/31 – Pl. ÚS 5/12: Slovak Pension*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2012-01-31-pl-us-5-12-slovak-pensions> (2021. 10. 16.)

azt nem lehet megkérdőjelezni még alkotmányos szinten sem.⁴¹ Többek között az olasz,⁴² a német,⁴³ a francia,⁴⁴ az osztrák,⁴⁵ a cseh,⁴⁶ a lengyel,⁴⁷ a litván,⁴⁸ a spanyol,⁴⁹ a szlovén,⁵⁰ a görög⁵¹ és a magyar⁵² alkotmánybíróságok is próbáltak sajátos megközelítést találni az elsőbbség elvének értelmezésére.

Terjedelmi korlátokra tekintettel – a teljesség igénye nélkül – csak néhány eset ismertetésére kerül sor a német, a francia és a magyar alkotmánybíróságok döntései közül. Az első komolyabb visszhangot kiváltó eset az volt, amikor 1973-ban az olasz alkotmánybíróság a *Frontini* ügyben azt kívánta tisztázni, hogy a Római Szerződést ratifikáló 1957-es olasz törvény összeegyeztethető-e az alkotmánnyal. Az olasz alkotmánybíróság kimondta, hogy az 1957. évi törvény, amellyel az olasz parlament az EKG-t alapító Szerződés teljes körű végrehajtásáról rendelkezett, biztos alkotmányos alappal bír. Ennek lényege, hogy Olaszország a többi tagállammal kölcsönösen korlátozhatja szuverenitását olyan megállapodásokban foglalt kötelezettségek teljesítése érdekében, amelyek a nemzetek közötti békét és a biztonságot szolgálják, de az adott szuverenitáskorlátozásra szóló felhatalmazás kizárólag az ott meghatározott célok érdekében vehető igénybe. Az 1984-es *Granital* ügyben az olasz alkotmánybíróság elismerte, hogy a közösségi jog elsőbbségének érvényesülése érdekében az olasz bíróságoknak szükség esetén mellőzniük kell az olasz jogot, de ha az olasz bíró úgy látja, hogy az olasz Alkotmányba foglalt szuverenitáskorlátozást a közösségi jogi aktus túllépte, akkor nem kell mellőznie az olasz jogot, hanem az olasz alkotmánybírósághoz kell

⁴¹ Lásd bővebben: Fazekas Flóra (2009): A közösségi jog elsőbbsége a cseh Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatában. *Európai jog*, 2009. 5. sz.; Komarek, Jan (2012): Playing With Matches: The Czech Constitutional Court's Ultra Vires Revolution. *Verfassungsblog*, 2012. 02. 22. <https://verfassungsblog.de/playing-matches-czech-constitutional-courts-ultra-vires-revolution/> (2021. 10. 16.); Claes, Monica (2016): The Validity and Primacy of EU Law and the 'Cooperative Relationship' between National Constitutional Courts and the Court of Justice of the European Union. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 23. évf. 1. sz.

⁴² *Ordinanza 103/2008*. (2008. 04. 15.), *Ordinanza 207/2013*. (2013. 07. 18.), *Ordinanza 24/2017*. (2017. 01. 26.) Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/action/Judgment.do> (2021. 10. 16.)

⁴³ *Order of 14 January 2014*, 2 BvR 2728/13; *Order of 18 July 2017*, 2 BvR 859/15, 2 BvR 980/16, 2 BvR 2006/15, 2 BvR 1651/15. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SiteGlobals/Forms/Suche/EN/Entscheidungensuche_Formular.html?gtps=5403124_list%253D2&facettedYear=2014+2017&language=en (2021. 10. 16.)

⁴⁴ *Décision n° 2013-314 QPC du 14 juin 2013*. Conseil constitutionnel. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2013/2013314QPC.htm> (2021. 10. 16.)

⁴⁵ *SV 2/12–18*. (2013. 03. 16.); *SV1/2013–15*. (2013. 10. 03.) Verfassungsgerichtshof Österreich. https://www.vfgh.gv.at/recht-sprechung/Ausgewaehlte_Entscheidungen.de.html (2021. 10. 20.); Elbers, Uta – Urban, Nikolaus (2001): The Order of the German Federal Constitutional Court of 7 June 2000 and the Kompetenz-Kompetenz in the European Judicial System. *European Public Law*, 7. évf. 1. sz. <https://kluwerlawonline.com/journalIssue/European+Public+Law/7.1/781> (2021. 10. 16.)

⁴⁶ *Decision 2008/11/26 – Pl. ÚS 19/08: Treaty of Lisbon I*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2008-11-26-pl-us-19-08-treaty-of-lisbon-i> (2021. 10. 18.); *Decision 2012/01/31 – Pl. ÚS 5/12: Slovak Pension*, i.m.

⁴⁷ *Decision of 7 July 2015, case K 61/13*. Trybunał Konstytucyjny; *Decision of 7 October 2021, case K 3/21*. Trybunał Konstytucyjny. <https://trybunal.gov.pl/en/> (2021. 10. 16.)

⁴⁸ *Decision on the application to the Court of Justice of European Communities for a preliminary ruling*. Lithuanian Constitutional Court, 8 May 2007, Case No. 47/04. <https://lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1400/content> (2021. 10. 18.)

⁴⁹ *Judgment 199/2009, of 28 of September of 2009*. Tribunal Constitucional de España. <https://hj.tribunalconstitucional.es/docs/BOE/BOE-A-2009-16767.pdf> (2021. 10. 18.)

⁵⁰ *Order of 6 November 2014, Banking Act, U-I-295/13*. Ustavno sodišče Republike Slovenije. <https://www.us-rs.si/decisions/?lang=en> (2021. 10. 20.)

⁵¹ Dimitrakopoulos, Ioannis (2018): *Conflicts between EU law and National Constitutional Law in the Field of Fundamental Rights*. EJTN–AEAJ Training on Conflicts of Norms/Multi-level protection in the Application of Fundamental Rights, Thessaloniki, Greece, 15–16 March 2018. <https://www.ejtn.eu/PageFiles/17318/DIMITRAKOPOULOS%20Conflicts%20between%20EU%20law%20and%20National%20Constitutional%20Law.pdf> (2021. 10. 21.)

⁵² 61/B/2005 AB határozat; 33/2012. (VII. 17.) AB határozat; 3165/2014. (V. 23.) AB végzés; 22/2016. (XII. 5.) AB határozat; 3198/2018. (VI. 21.) AB végzés; 3199/2018. (VI. 21.) AB végzés; 3200/2018. (VI. 21.) AB végzés; 3220/2018. (VII. 2.) AB végzés; 3/2019. (III. 7.) AB határozat.

Fazekas Flóra (2009): *A magyar Alkotmánybíróság viszonya a közösségi jog elsőbbségéhez egyes tagállami alkotmánybírósági felfogások tükrében*. Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97185/ertekezés.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (2021. 10. 16.)

fordulnia.⁵³ Az olasz alkotmánybíróság több ítéletében megerősítette az Unió jogának alkotmányos státusát, amely alapján – az alkotmány alapvető elveit kivéve – elsőbbség illeti meg az olasz joggal szemben.⁵⁴

A legtöbbször, a szélesebb közvéleményben is visszhangot keltő döntést a karlsruhei német alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*, a továbbiakban: BVerfG) hozta, különösen fontosak a *Solange I.* és *Solange II.* ítéletek; az ún. *Maastricht* ügyben és a *Honeywell* ügyben hozott döntései; valamint a BVerfG 2020. május 5-i ítélete, amelyben az Európai Központi Bank (a továbbiakban: EKB) kötvényvásárlási programjának részleges alkotmányellenességét deklarálta.⁵⁵

1974-ben a *Solange* (jelentése: amíg) ügyben a német alkotmánybíróság egy EK-rendeletet alkalmazhatatlannak minősített, mert az sértette a német Alaptörvényben (*Grundgesetz*, GG) foglalt alapvető jogokat. A BVerfG kifejtette, hogy a saját eljárása szempontjából a közösségi rendeletek törvénynek minősülnek, így közvetlen alkotmányossági felülvizsgálat tárgyát képezhetik. „[...] *amennyiben ütközés áll fenn a közösségi jog és valamely alapjogot garantáló alkotmányos rendelkezés között, a német alkotmányos rendelkezés érvényesül mindaddig, amíg (solange) a közösségi intézmények megfelelő eljárásban az ütközést meg nem szüntetik [...] Mindaddig, amíg ez a jogbiztonság a Közösség jövőbeli integrációja során elő nem áll, a GG 24. cikkéből eredő fenntartás alkalmazandó.*”⁵⁶ 1983-ban a *Solange II.* ítéletében BVerfG lényegében a másodlagos (származtatott) közösségi jog alapjogvédelmi szempontú kontrollját a Bíróságra ruházta. „*Ezen fejlemények fényében, mindaddig, amíg (solange) az Európai Közösségek, és különösen az Európai Bíróság esetjoga általában olyan hatékony védelemben részesíti az alapvető jogokat a Közösség szuverén hatáskörrel rendelkező szerveivel szemben is, amely alapvetően megfelel az Alkotmány által feltétlenül megkövetelteknek, és amennyiben általában garantálják az alapvető jogok lényegi tartalmát, a Szövetségi Alkotmánybíróság nem gyakorolja hatáskörét a tekintetben, hogy a másodlagos közösségi jog alkalmazhatóságáról határozzon, valahányszor azt valamely, a Német Szövetségi Köztársaság joghatósága alá tartozó bíróság vagy hatóság intézkedésének jogi alapjául hivatkozza.*”⁵⁷ Megjegyzendő, hogy 1994-ben a BVerfG rendtartás ítéletében⁵⁸ fenntartotta a közösségi jogra vonatkozó felülvizsgálati hatáskörét, azt azonban a *Solange II.* ítéletben foglaltakkal összhangban szigorú feltételek mellett csak akkor rendelte alkalmazni, ha az alapjogvédelem szintje az EU-ban általánosan visszaesik. 1993. október 12-én a BVerfG a *Maastricht* ügy során megerősítette az alapjogok biztosítására vonatkozó hatáskörét az Unió hatásköreivel szemben is: „*Átmenetileg tehát előfordulhat, hogy a közösségi jog és az Alkotmányban rögzített alapvető jogok garanciái összeütközésbe kerülnek, és felmerül a kérdés, melyik jogrendszernek van elsőbbsége, azaz melyik zárja ki a másikat. Ebben a normaütközésben az Alkotmányban rögzített alapjogok garanciái élveznek elsőbbséget mindaddig, amíg (solange) a Közösség megfelelő hatáskörrel bíró szervei a Szerződésben rögzített módon nem szüntetik meg a normák ütközését.*”⁵⁹ Később, a

⁵³ *Judgment of the Court of 9 March 1978. Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA.* EUR-Lex, Case 106/77. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61977CJ0106> (2021. 10. 23.)

⁵⁴ *Sentenza 348/2007, Sentenza 349/2007, Sentenza 102/2008, Sentenza 103/2008.* Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/> (2021. 10. 23.)

⁵⁵ *Headnotes to the Judgment of the Second Senate of 5 May 2020.* Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bvr085915en.html (2021. 10. 23.)

⁵⁶ <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv037271.html> (2021. 10. 23.)

⁵⁷ *Solange I und Solange II-Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts.* *Das Europalexikon.* <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/309447/solange-i-und-solange-ii-rechtsprechung-des-bundesverfassungsgerichts> (2021. 10. 23.)

⁵⁸ EUR-Lex, C-280/93. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:61993CJ0280> (2021. 10. 23.)

⁵⁹ *Maastricht-Urteil des Bundesverfassungsgerichts.* *Das Europalexikon.* <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/177123/maastricht-urteil-des-bundesverfassungsgerichts> (2021. 10. 23.)

Lisszaboni Szerződés ratifikációja során (*Zustimmungsgesetz zum Vertrag von Lissabon*) ismételt felmerült ugyanez a kérdés, és a BVerfG újfent megállapította az EU hatáskör meghatározására vonatkozó hatáskörének hiányát (*Kompetenz-Kompetenz*) és azt, hogy az uniós jog is csak annyiban alkalmazható Németországban, amennyiben az Unió a Németország által átadott hatáskörök terjedelmén belül marad.⁶⁰ Az ún. *Honeywell* ügyben a BVerfG egy alkotmányjogi panasz kapcsán járt el, amely valószínűsítette, hogy a Bíróság a *Mangold* ügyben⁶¹ hozott, majd a *Küçükdeveci* ügyben⁶² megerősített ítéleteiben túllépte hatáskörét, ezért *ultra vires* felülvizsgálat keretében úgy ítélte meg a BVerfG, hogy azokat Németországban nem lehet alkalmazni. A BVerfG a panaszt elutasította, ugyanakkor megállapította, hogy a BVerfG *ultra vires* felülvizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha az európai intézmények részéről a hatáskörük megsértése kellően súlyos, azaz ha a tagállamok rovására jelentősen megváltoztatja a hatáskörök struktúráját. A BVerfG egyben utalt arra, hogy egy ilyen döntés előtt az előzetes döntéshozatali eljárás keretében a Bíróságnak lehetőséget kell kapnia arra, hogy értelmezze a Szerződéseket, valamint a kérdéses aktusok érvényességét. A sok érdekes német alkotmánybíróági döntés egyike a BVerfG fent már említett 2020. május 5-i ítélete, amely az Európai Központi Bank 2015 tavaszán indított kötvényvásárlási programját (*Public Sector Purchase Programme*, PSPP) vizsgálta, aminek során az EKB és a nemzeti bankok (köztük jelentős mértékben a *Bundesbank*) a tagállami kormányok vagy helyi önkormányzatok által kibocsátott kötvényeket vásároltak. Az EKB kötvényprogramjának végrehajtásával kapcsolatban több magánszemély is alkotmányjogi panaszt nyújtott be a BVerfG-hoz.⁶³ A panaszeljárást kezdeményező személyek azt kifogásolták, hogy a német szövetségi kormány és a parlament az alkotmányt (GG) sértő módon elmulasztott fellépni a PSPP-ről szóló EKB-határozatok ellen; nem éltek az intézkedések arányosságának vizsgálatával. Arra hivatkoztak, hogy ebben az esetben meg kellett volna vizsgálni, hogy azok összhangban állnak-e az uniós hatáskörök gyakorlására vonatkozó szubszidiaritás és az arányosság elvével, továbbá elmulasztották azt vizsgálni, hogy az EKB pedig nem finanszírozhatja a tagállamokat. A BVerfG 2018 nyarán előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett, és kérdéseire 2018 decemberében kapott választ. Ebben a Bíróság úgy ítélte meg, hogy az EKB vitatott határozatai nem terjeszkednek túl az uniós jog által adott felhatalmazáson, és nem ütköznek a monetáris költségvetés-finanszírozás tilalmába. Ezt követően született a BVerfG döntése, miszerint az EKB programja nem felel meg az arányosság elvében foglaltaknak, így azt *ultra vires*-nek kell tekinteni, mert meghozatalával az EKB túlterjeszkedett az uniós jog által biztosított felhatalmazásán, nem vizsgálta a kötvényvásárlási program tényleges gazdasági hatásait és kockázatait, valamint az arányosság követelményét. Ugyanakkor a BVerfG szerint a PSPP nem ütközik az EUMSz 123. cikkében rögzített monetáris finanszírozás tilalmába; valamint megállapította azt is, hogy az uniós jog értelmezése elsődlegesen a Bíróság feladata, és a tagállami bíróságoknak még akkor is tiszteletben kell azt tartani, ha egyébként nem értenek egyet vele, kivéve, ha a Bíróság döntése önkényes lenne.⁶⁴ A BVerfG döntésében megállapította, hogy a PSPP ellentétes a német alkotmánnyal, és arra kötelezte a szövetségi kormányt és a parlamentet, hogy lépjen fel a PSPP-vel szemben, a *Bundes-*

⁶⁰ German Law Archive. <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1179> (2021. 10. 23.)

⁶¹ EUR-Lex, Case C-144/04. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62004CJ0144> (2021. 10. 23.)

⁶² *Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG.* EUR-Lex, Case C-555/07. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0555> (2021. 10. 23.)

⁶³ Az indítványozók között a konzervatív CSU és CDU, a szélsőjobboldali AfD és a szociáldemokrata SPD politikusai, közgazdászok, vállalkozók vagy akadémikusok voltak.

⁶⁴ Thiele, Alexander (2020): VB vom Blatt: Das BVerfG und die Büchse der *ultra-vires*-Pandora. Das Urteil in Sachen Anleihenkaufprogramm der EZB. *Verfassungsblog*, 2020. 05. 05. <https://verfassungsblog.de/vb-vom-blatt-das-bverfg-und-die-buechse-der-ultra-vires-pandora/> (2021. 10. 23.)

bank-nak pedig feltételeket és határidőket írt elő a EKB-vel való együttműködésre. Ez a BVerfG-döntés is lényegében az uniós jog elsőbbségének az elvét értelmezte, és ezzel komoly jogi, politikai és gazdasági vitákat generált.⁶⁵ A BVerfG ítélete pár hónappal azt követően született, hogy az EKB *Pandemic Emergency Purchase Programme* (PEPP) néven egy újabb válságkezelő csomag beindításáról döntött, ami elsősorban a koronavírus-járvány miatt súlyos veszteségeket elszenvedő két déli tagállam, Olaszország és Spanyolország likviditásának fenntartását célozta. A BVerfG ítélete utalt is arra, hogy ez nem érinti a PSPP végrehajtását, de a döntés így is komoly aggodalmat váltott ki gazdasági és pénzügyi körökben. Ezt a döntést most sokan a lengyel alkotmánybíróság 2021. októberi döntésével egy kalap alá veszik, jóllehet a két alkotmánybírói ítélet között lényeges különbségek vannak, és talán az egyik legfontosabb az, hogy a BVerfG nem általánosságban utasította el az uniós jog elsőbbségét, hanem csak egy konkrét ügy kapcsán vizsgálta a hatásköröket.⁶⁶

Franciaországban több magas szintű fórum is foglalkozott az uniós jog elsőbbségének, valamint a közvetlen hatálynak a kérdéseivel, így az Alkotmánytanács (*Conseil constitutionnel*), a francia Semmitőszék (*Cour de cassation*), valamint a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság vagy Államtanács (*Conseil d'État*). Leegyszerűsítve a több könyv megírására is bőséges anyagot szolgáltató francia jogirodalmat kijelenthető, hogy mind a *Conseil constitutionnel*, mind a *Conseil d'État* azt a következetes álláspontot képviselte, hogy a francia jogrendszer csúcsán az alkotmány áll. A *Conseil d'État* először szembement a Bíróság által a *Costa v Enel* ügyben 1964-ben lefektetett elvekkel, mivel úgy vélte, a Bíróságnak nincs hatásköre Franciaország jogszabályainak alkotmányosságát vizsgálni. Ugyanakkor nem vitatta, hogy a nemzetközi szerződések a belső törvények felett állnak, viszont tagadta a hatáskörét, és azt, hogy összeütközés esetén a nemzeti jogot mellőzni kellene. Ez az álláspontja később, 1989-ben a *Nicolo* ügyben változott.⁶⁷ Az Államtanács, a *Conseil d'État* 2001. december 3-i ítéletében megállapította, hogy a közösségi jog elsőbbségének elve a belső jogban nem vezethet a francia alkotmány felsőbbbbségének megkérdőjelezéséhez.⁶⁸ Ezt a meggyőződést a *Conseil Constitutionnelle* 2007-ben tovább csiszolta, de álláspontját fenntartotta.⁶⁹ 2021 áprilisában

⁶⁵ Petersen, Niels – Chatziathanasio, Konstantin (2021): *Primacy's Twilight? On the Legal Consequences of the Ruling of the Federal Constitutional Court of 5 May 2020 for the Primacy of EU Law*. European Parliament, Study requested by the AFCO committee. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/692276/IPOL_STU\(2021\)692276_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/692276/IPOL_STU(2021)692276_EN.pdf) (2021. 10. 30.)

⁶⁶ "In the Polish, and to some extent also in the German public discourse, the ruling of the Federal Constitutional Court of 5 May 2020 on the partial unconstitutionality of the ECB's PSP programme is considered to be qualitatively comparable to the ruling of the Polish Constitutional Tribunal of 7 October 2021. In this respect, the Polish judgement is merely seen as a continuation of the established case law of the Bundesverfassungsgericht. From a legal point of view, however, this is clearly false. [...] Whatever one thinks of the BVerfG's ruling, it is in any case not directed against the institutional order of the EU, but rather wants to see it strengthened with respect to separation of powers." Thiele, Alexander (2021): *Whoever equates Karlsruhe to Warsaw is wildly mistaken*. *Verfassungsblog*, 2021. 10. 10. <https://verfassungsblog.de/whoever-equals-karlsruhe-to-warsaw-is-wildly-mistaken/> (2021. 10. 23.)

⁶⁷ *Supériorité des traités sur les lois*. Conseil d'État, Assemblée, 20 octobre 1989, *Nicolo*. <https://www.conseil-etat.fr/ressources/decisions-contentieuses/les-grandes-decisions-du-conseil-d-etat/conseil-d-etat-assemblee-20-octobre-1989-nicolo> (2021. 10. 23.)

⁶⁸ "[...]d'autre part, avec des principes généraux de l'ordre juridique communautaire déduits du traité instituant la Communauté européenne et ayant la même valeur juridique que ce dernier, qu'il s'agisse du principe de la confiance légitime et du principe de la sécurité juridique applicables aux situations régies par le droit communautaire, du principe de loyauté qui se confond d'ailleurs avec le respect de l'article 10 du traité CE ou encore du principe de primauté, lequel au demeurant ne saurait conduire, dans l'ordre interne, à remettre en cause la suprématie de la Constitution." Conseil d'Etat, 1 / 2 SSR, du 3 décembre 2001, 226514, publié au recueil Lebon. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000008025148/> (2021. 10. 30.)

⁶⁹ *Décision n° 2007-560 DC du 20 décembre 2007, Traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne et le traité instituant la Communauté européenne*. Conseil constitutionnel. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/decisions/2007560dc/jurisprudence_cc_traites.pdf (2021. 10. 30.)

a *Conseil d'État* ítéletével újraindította a vitát, miután egy adatvédelmi ügyben az adatok megőrzésének lehetőségéről előzetes kérdést terjesztett a Bíróság elé, és ezt követően – példátlan módon – megerősítette az alkotmányos norma elsőbbségét, és lényegében megfosztotta hatályától a Bíróság válaszát.⁷⁰ A szóban forgó ügyben *Conseil d'État* nyilvánvalóvá tette annak lehetőségét, hogy végső esetben a francia alkotmányos normák hatékonyságát az uniós jog elsőbbségével szemben fogja érvényesíteni. Ez a határozat már csak ebben a tekintetben is újból felveti az alkotmányos normák és az európai normák közötti viszony örök kérdését.

A magyar Alkotmánybíróság

A magyar jogirodalomban rengeteg kitűnő forrás elemzi a magyar alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) döntéseit, melyek nem olyan számosak, mint például a BVerfG ítéletei, de mindenképpen figyelemre méltó gondolatokkal gazdagították a nemzeti jog, az alkotmányos normák és az uniós normák közötti viszonyról szóló tudományos vitát.⁷¹ A Magyar Köztársaság 2004. május 1-je óta az Európai Unió tagja. A csatlakozáskor hatályos magyar alkotmány 2/A cikke alkotmányos felhatalmazást adott a magyar állam számára, hogy egyes hatásköreit átruházza az Unióra, és ezzel lényegében megtörtént a közösségi jog elsőbbségének elfogadása.⁷² Az AB a 1053/E/2005. számú határozatában kimondta, hogy „[...] szerződési eredetük dacára, az Európai Unió alapító és módosító szerződéseit nem nemzetközi szerződésként kívánja kezelni.”⁷³ Az AB egyik legérdekesebb döntése (1344/B/2008), amit több párhuzamos indokolás és egy különvélemény is gazdagított, a Lisszaboni Szerződés ratifikációját követően született (2007. évi CLVIII. Tv).⁷⁴ Az indítványozó azt állította, hogy a ratifikációval megszűnik Magyarország független, demokratikus jogállami léte, elveszíti szuverenitását, és kifogásolta a Szerződés hatáskörökkel foglalkozó szabályait, valamint az önkéntes kilépés lehetőségét is. Nem kevesebbet állított, minthogy a ratifikáció alkotmányellenes. Az AB a beadványt elutasította, többek között kimondva: „Abban az esetben azonban, ha az Alkotmánybíróság az ilyen – tehát az Európai Unió alapító és módosító szerződéseit módosító – szerződést kihirdető törvény alkotmányellenességét állapítaná meg, az Alkotmánybíróság alkotmányellenességet megállapító határozata a Magyar Köztársaság európai uniós tagságból folyó kötelezettségvállalásaira

⁷⁰ Larrourou, Thibaut (2021): Le Conseil d'État réaffirme la suprématie de la norme constitutionnelle face au droit de l'Union européenne. *JP (Jus Politicum) blog*, 2021. 06. 01. <https://blog.juspoliticum.com/2021/06/11/le-conseil-detat-reaffirme-la-suprematie-de-la-norme-constitutionnelle-face-au-droit-de-lunion-europeenne-par-thibaut-larrourou/> (2021. 10. 30.)

⁷¹ Chronowski Nóra – Nemessányi Zoltán (2004): Európai Bíróság – Alkotmánybíróság: felületi feszültség. *Európai Jog*, 4. évf. 3. sz.; Naszladi Georgina (2014): Az Alkotmánybíróság esete az előzetes döntéshozatali eljárással – egy visszautasító végzés margójára. *Európai Jog*, 14. évf. 6. sz.; Várnay Ernő (2007): Az Alkotmánybíróság és az Európai Unió joga. *Jogtudományi Közöny*, 62. évf. 10. sz. 430, 431.; Blutman László (2017): Szürkeületi zóna: az alaptörvény és az uniós jog viszonya. *Közjogi Szemle*, 10. évf. 1. sz.; Papp Mónika – Várnay Ernő (2017): Az Európai Unió joga. Wolters Kluwer Kft., Budapest; Várnay Ernő (2019): Az Alkotmánybíróság és az Európai Bíróság. Együttműködő Alkotmánybíráskodás? *Állam- és jogtudomány*, 60. évf. 2. sz.; Traser Julianna Sára – Béres Nóra – Marinkás György – Pék Erzsébet (2020): Az uniós jog elsőbbségének elve az olasz, német, francia és osztrák alkotmánybíróságok joggyakorlatának tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 15. évf. 2. sz.; Orbán Endre (2020): *Alkotmányos Identitás az Európai Unióban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest. <https://jog.tk.hu/uploads/files/monografia3.pdf> (2021. 10. 30.)

⁷² Csuhány Péter – Sonnevend Pál (2009): 2/A § (Európai Unió). In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja 1–2*. Századvég Kiadó, Budapest.

⁷³ 1053/E/2005. AB határozat. Alkotmánybíróság, 2006. 06. 16. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek/nsf/0/EB94CEFF505300B0C1257ADA0052A199?OpenDocument> (2021. 10. 30.)

⁷⁴ Blutman László (2011): A magyar Lisszabon-határozat: befejezetlen szimfónia luxemburgi hangnemben. In: Chronowski Nóra (szerk.): *Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamként. Válogatott tanulmányok*. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

kihátással nem lehet. Az Alkotmánybíróság határozata folytán a jogalkotónak kell megteremtenie az a helyzetet, hogy az európai uniós kötelezettségeket az Alkotmány sérelme nélkül maradéktalanul teljesíthesse a Magyar Köztársaság.” [...] „(A)z Európai Unió alapító és módosító szerződéseinek, valamint az ezek alapján megalkotott ún. másodlagos, vagy levezetett jognak, a rendeleteknek, az irányelveknek és az egyéb Európa-jogi normáknak a hiteles értelmezése azonban az Európai Bíróság hatáskörébe tartozik. [...]” Az AB döntése azt is leszögezte, hogy a Lisszaboni Szerződés nem hozott létre európai szuperállamot (ezúttal sem lett föderáció), azt szuverén államok fogadták el és erősítették meg, megállapodva abban, hogy szuverenitásuk egy részét nemzetek feletti együttműködés formájában megosztják egymással. Az AB azon a véleményen volt, hogy a Lisszaboni Szerződés nem változtatja meg alapjaiban az Uniót, az intézményi változások következtében pedig erősebbé válik, és hatékonyabban működik. Az Uniót önálló jogi személyiséggel ruházták ugyan fel (a korábbi Szerződésekben csak a Közösségeknek volt jogi személyisége), de annak tevékenységét a tagállamok kormányai továbbra is irányítani és ellenőrizni tudják.

2012. január 1-jén megváltozott a terminológia, és Magyarország Alaptörvényével egy új alkotmányos rend lépett hatályba. Ennek E cikke tartalmazza az ún. „Európa-klauszult”: „[...] (2) Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja. (3) Az Európai Unió joga – a (2) bekezdés keretei között – megállapíthat általánosan kötelező magatartási szabályt. [...]”⁷⁵ Az AB a 143/2010. (VII. 14.) határozatában azt a álláspontot képviselte, hogy az Unió alapító szerződéseit módosító szerződést kihirdető törvény esetében is van mód utólagos normakontrollra, mert a kihirdető törvényt az alkotmányossági vizsgálat szempontjából a nemzeti jogrendszerben is érdemi tartalmat hordozó jogszabálynak kell tekinteni. Ebben a döntésében többek között azt is kifejtette az AB, hogy a hiteles értelmezés a Bíróság hatáskörébe tartozik, melyet tiszteletben kell tartani, és amellyel érdemi párbeszéd folytatására kínál lehetőséget az előzetes döntéshozatal.⁷⁶ A rövid ismertető lezárásaként Chronowski Nóra megfogalmazása kívánkozik ide, miszerint: „Az Európai Unió joga és a magyar jog viszonyához sem az Alaptörvény, sem az eddigi alkotmánybírósági gyakorlat nem ad minden részletében koherens útmutatást. A jogirodalmi álláspontokon túl ezt nagyon világosan láttatta Stumpf István alkotmánybíró a 22/2016. (XII. 5.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában, aki szerint az Alkotmánybíróságnak érdemes lenne átfogóan felülvizsgálnia, kiegészítenie az uniós jog magyar jogrendszerben elfoglalt helyéről szóló eddigi gyakorlatát. Ugyanilyen kritikus Czine Ágnes alkotmánybíró, aki szerint a lojális együttműködés elve alapján az Alkotmánybíróság nem zárkozhatna el annak vizsgálatól, hogy a magyar jog sérti-e az uniós jogot.”⁷⁷

⁷⁵ Magyarország Alaptörvénye. (2011. április 25.) Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye – Wolters Kluwer – Jogtár, é.n. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (2021. 11. 01.)

⁷⁶ Chronowski Nóra (é.n.): „Az Európai Unió jogának viszonya a magyar joggal” c. szócikk. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat. <http://ijoten.hu/szocikk/az-europai-unio-joganak-viszonya-a-magyar-joggal> (2021. 11. 01.)

⁷⁷ Uo.

A lengyel alkotmánybíróság K 3/21. sz. ítéletének előzményei és lehetséges következményei

Tekintettel arra, hogy a tanulmány leadása és a lengyel alkotmánybíróság (*Trybunał Konstytucyjny*, a továbbiakban: TK) 2021. október 7-i ítélete között csak pár hét telt el, korántsem lehet teljes képet alkotni a helyzetről, azon túl, hogy röviden ismertetjük a döntés előzményeit, tartalmát, és bemutatjuk a döntést követő első reakciókat. Az előzmények a jobboldali PiS (Jog és Igazságosság) párt 2015 végi hatalomra jutásáig vezethetők vissza, azóta ugyanis Lengyelország több esetben is összeütközésbe került az uniós intézményekkel, az Európai Bizottsággal (a továbbiakban: Bizottság) és a Bírósággal, sőt a többi tagállammal a Tanácsban és az Európai Tanácsban is.⁷⁸ Ezek a víták első sorban a nők jogait, az LGBTQ-kisebbségek jogait, a környezetvédelmet és a lengyel igazságszolgáltatási reformot – különösen a lengyel legfelsőbb bírósági bírák kinevezésének, nyugdíjazásának kérdéseit, az ún. fegyelmi tanács létrehozását, és általában a bírói függetlenséget – érintették. A Bizottság 2016. januártól 2017. decemberig strukturált párbeszédet folytatott Lengyelországgal, amelynek során a Bizottság részletesen felsorolta és megindokolta kifogásait (a témában egy véleményt és négy ajánlást fogadva el), amelyeket a lengyel kormány rendre figyelmen kívül hagyott, és amelyekre Lengyelország részéről érdemi válasz nem érkezett.⁷⁹ 2017 decemberében a Bizottság az EUSZ 7. cikkének (1) bekezdésére hivatkozva megindította a jogállamisági eljárást, annak megelőző eljárási szakaszát (*pre-emptive phase*) aktiválva.⁸⁰ Jól jellemzik a helyzetet a közben Lengyelországgal szemben az EUMSz 258. cikke szerint indított, részben lezárult kötelezettségzegési eljárások is.⁸¹ A Bíróság és Lengyelország közötti konfliktus 2021 márciusában tovább éleződött, amikor a Bíróság

⁷⁸ Ld. a hétéves uniós keret költségvetés és a Új Generáció Alap vétőjét.

"5. Our objective is to prevent a mechanism which would not strengthen but undermine the Rule of Law within the Union by degrading it to a political instrument. The proposed conditionality circumvents the Treaty, applies vague definitions and ambiguous terms without clear criteria on which sanctions can be based and contains no meaningful procedural guarantees." Joint Declaration of the Prime Minister of Poland and the Prime Minister of Hungary. *gov.pl* (website of the Republic of Poland), 2020. 11. 26. <https://www.gov.pl/web/eu/joint-declaration-of-the-prime-minister-of-poland-and-the-prime-minister-of-hungary> (2021. 11. 01.)

⁷⁹ A Bizottság 31. pontban sorolta fel, hogy milyen aggályok merültek fel, és azokra milyen válaszokat kapott. A Bizottság (EU) 2016/1374 ajánlása (2016. július 27.) a lengyelországi jogállamiságról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 217/53, 2016. 08. 12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016H1374&from=EN> (2021. 10. 30.); A Bizottság (EU) 2017/146 ajánlása (2016. december 21.) a lengyelországi jogállamiságról a Bizottság (EU) 2016/1374 ajánlásának kiegészítésére. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 22/65, 2017. 01. 27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017H0146&from=EN> (2021. 11. 01.);

"A fent rögzített okokból a Bizottság úgy véli, hogy súlyosbodott a jogállamiságot érintő rendszerszerű fenyegetés Lengyelországban, amelyet a 2016. július 27-i és 2016. december 21-i ajánlásában bemutatott." A Bizottság (EU) 2017/1520 ajánlása (2017. július 26.) a lengyelországi jogállamiságról valamint az (EU) 2016/1374 és az (EU) 2017/146 ajánlás kiegészítéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 228/19, 2017. 09. 02. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017H1520&from=EN> (2021. 11. 01.); A Bizottság (EU) 2018/103 ajánlása (2017. december 20.) a lengyelországi jogállamiságról, valamint az (EU) 2016/1374, (EU) 2017/146 és (EU) 2017/1520 ajánlások kiegészítéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 17/50, 2018. 01. 23. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0103&from=EN> (2021. 11. 01.)

⁸⁰ Az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikkének (1) bekezdése szerinti indokolással ellátott Javaslata Lengyelországi Jogállamiságról. A Tanács határozata a jogállamiság Lengyel Köztársaság általi súlyos megsértése egyértelmű veszélynek megállapításáról. EUR-Lex, 2017. 12. 20., COM(2017) 835 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017PC0835&from=EN> 2021. 11. 01.)

⁸¹ "A Bíróság elfogadhatatlannak nyilvánított két, a bírakkal szemben alkalmazott fegyelmi eljárási rendszer létrehozásáról szóló, 2017. évi lengyel intézkedésekre vonatkozó előzetes döntéshozatal iránti kérelmet. Nem eredményezheti azonban a nemzeti bíróval szemben fegyelmi eljárás alkalmazását, hogy olyan előzetes döntéshozatali kérdést terjesztett elő, amelyet elfogadhatatlannak nyilvánítottak." A C-558/18. és C-563/18. sz. egyesített ügyekben hozott ítélet. Miasto Łowicz és Prokurator Generalny. Az Európai Unió Bírósága, 35/20. sz. sajtóközlemény, Luxembourg, 2020. március 26. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-03/cp200035hu.pdf> (2021. 11. 01.)

"A legfelsőbb bíróság bíráinak nyugdíjkorhatárát csökkentő lengyel szabályozás rendelkezései ellentétesek az uniós joggal." A C-619/18. sz. ügyben hozott ítélet. Bizottság kontra Lengyelország. Az Európai Unió Bírósága, 81/19. sz. sajtóközlemény, Luxembourg, 2019. június 24. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-06/cp190081hu.pdf> (2021. 11. 01.)

a C-824/18. sz. ügyben a lengyel legfelsőbb bíróság bírának kinevezéséről döntött.⁸² A Bíróság (nagytanács) gyakorlatilag hatályon kívül helyezte a TK ítéletét, megismételve, hogy az uniós jog elsőbbsége elvének hatásai egy tagállam minden szervére kötelezőek (140–150. pont). Ekkor Lengyelország miniszterelnöke, Mateusz Morawiecki kérelmet nyújtott be az Alkotmánybírósághoz az EUSZ 1., 2. és 19. cikkének értelmezését kérve, amit a TK be is fogadott, jóllehet a TK 2005-ben (K 18/4.), majd 2009-ben is állást foglalt ezen cikkek összeegyeztethetőségéről (K 32/09 és SK 45/09).⁸³ A TK – négyeszi halasztás után – 2021. október 7-én hozott ítéletet, egy nappal azután, hogy a Bíróság elutasította Lengyelország kérelmét a lengyel igazságszolgáltatási reform részeként létrehozott fegyelmi kamara ügyében. Az erre vonatkozó lengyel szabályozást a Bíróság összeegyeztethetetlennek ítélte az uniós joggal, többek között azért, mert a lengyel jog fegyelmi eljárást helyezett kilátásba a lengyel bírókkal szemben, amennyiben azok az EUMSz 267. cikkének értelmében előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtanának be a Bírósághoz. Ez teljesen ellentétes a Szerződés rendelkezéseivel és a Bíróság következetes joggyakorlatával is, hiszen pont ez az eszköz teszi az összes nemzeti bíróságot közösségi bírósággá.⁸⁴

A TK K 3/21. sz. ügyben 2021. október 7-én hozott ítéletében kimondta, hogy az EUSZ 1. cikke az EUSZ 4. cikk (3) bekezdésével összefüggésben – amelyben az Unió az Európa népei közötti egyre szorosabb egység létrehozása folyamatának rögzítésével túllépett a ráruházott hatáskörökön, és ennek következtében a lengyel állam elveszíti szuverenitását – összeegyeztethetetlen a lengyel alkotmány 2. és 8. cikkével, amelyek szerint Lengyelország demokratikus állam, és az alkotmány a legfőbb törvénye.⁸⁵ A TK kimondta, hogy az EUSZ 2. cikk és az EUSZ 19. cikk (1) bekezdése is összeegyeztethetetlen a lengyel alkotmánnyal, ezek ugyanis jogellenesen írták felül a lengyel alaptörvényt azáltal, hogy lehetővé teszik az alacsonyabb szintű nemzeti bíróságok és a lengyel legfelsőbb bíróság számára, hogy az uniós joggal való ütközés esetén figyelmen kívül hagyják a lengyel alkotmányt, megvizsgálhassák, és adott esetben hatályon kívül helyezhessék az TK határozatait, továbbá megvizsgálhassák a bírák kinevezési eljárásának jogszerűségét. A TK nem kevesebbet állított, minthogy a tagállami igazságszolgáltatási rendszer szervezetének és felépítésének vizsgálatára vonatkozó jog deklarálásával a Bíróság lényegében új hatáskört hozott létre magának. Az EUSZ 2. cikkével szemben – amely az Unió fő értékeit, köztük az emberi méltóság és az emberi jogok tiszteletben tartását tartalmazza, utóbbiba beleértve a kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek jogait is – azt a kifogást fogalmazták meg, hogy az ellentétes a lengyel alkotmánnyal. A TK úgy ítélte meg, hogy az EUSZ 1. és 4. cikke lehetővé teszi az Unió számára, hogy „a Lengyel Köztársaság által a szerződésekben átruházott hatáskörökön túlmenően” járjon el. A lengyel alkotmánybíróság 2021. október 7-i döntése tehát az Unió jogalapját, a Bíróság joghatóságát és az uniós jog elsőbbségének elvét is megkérdőjelezte azáltal, hogy kimondta, Lengyelországban az alkotmány a legfőbb törvény, és azt minden nemzetközi megállapodásnak vagy szerződésnek tiszteletben kell tartania – jóllehet, a lengyel alkotmány 188. cikke szerint

⁸² A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. március 2. A.B. és társai kontra Krajowa Rada Sądownictwa és társai. EUR-Lex, C-824/18. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0824> (2021. 11. 01.)

⁸³ Wyrok Trybunatu Konstytucyjnego. <https://trybunal.gov.pl/en/case-list/judicial-decisions> (2021. 11. 01.)

⁸⁴ „A nemzeti jog semmiféle kötelezettséget nem írhat elő, amely csorbitaná az alacsonyabb szintű nemzeti bíróság azon jogát, hogy előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel forduljon a Bírósághoz. A tagállamok alacsonyabb szintű bíróságainak azon lehetősége, hogy közvetlen kapcsolatot teremthessenek a Bírósággal, létfontosságú a közösségi jog egységes értelmezése és hatékony alkalmazása szempontjából. Ez az eszköz teszi az összes nemzeti bíróságot közösségi bírósággá.” A Bíróság (nagytanács) 2008. december 16-i ítélete. CARTESIO Oktató és Szolgáltató bt. EUR-Lex, C-210/06. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0210> (2021. 11. 01.)

⁸⁵ Assessment of the conformity to the Polish Constitution of selected provisions of the Treaty on European Union K 3/21. Trybunat Konstytucyjny, 2021. 10. 07. <https://trybunal.gov.pl/en> (2021. 11. 01.)

a TK ugyan ellenőrizheti a nemzetközi megállapodásoknak a lengyel alkotmánnyal való összhangját, de a nemzetközi bíróságok által hozott ítéletekét nem. A TK döntése lényegében kiemelte a 2005. májusi K 18/04. sz. döntésében már megfogalmazott álláspontot, miszerint egy alkotmányos norma és az uniós jog valamely rendelkezése közötti esetleges ütközés semmilyen körülmények között nem oldható meg az uniós norma elsőbbségének feltételezésével.

Záró gondolatok

Amint az a fentiekben kifejtésre került, az Európai Bíróság álláspontja szerint az elsőbbség elve szükséges az uniós jog egységességének biztosításához az Unióban, de ez komoly kihívást jelent a tagállamok számára a saját alkotmányos hagyományaikkal való összhang megteremtésében.

A lengyel alkotmánybíróság K 3/21. sz. ügyben 2021. október 7-én hozott ítélete gyakorlatilag szabad kezet adott a lengyel kormánynak, hogy szelektív módon alkalmazza az uniós jogot és a Szerződésekből eredő kötelezettségeire vonatkozó uniós szabályokat, valamint figyelmen kívül hagyja a Bíróság döntéseit, beleértve a lengyel bíróságok előzetes kérelmeire válaszul hozott ítéleteit is. A döntést követően kiobbant vitában a lengyel kormány – személyesen *Mateusz Morawiecki* lengyel kormányfő és a lengyel parlament, a *Sejm* is – üdvözölte a KT döntését, melynek értelmében a lengyel alkotmány egyértelműen az uniós jog elé került, ami az ő szempontjukból lényeges, mert álláspontjuk szerint az Európai Bíróság ítéletei időnként ellentmondanak Lengyelország jogrendjének. Ezzel a hozzáállással, alaposan feladták a leckét mind az uniós intézményeknek, mind a többi tagállamnak. Ahogy az minden vitában lenni szokott, ebben a kérdésben is vannak, akik támogatják a TK legutóbbi, nagy port felvert döntését, és vannak, akik hevesen ellenzik azt. Igaz, nem sok támogató nyilatkozat látott az elmúlt egy hónapban napvilágot, ezért is figyelemre méltó, hogy a hasonló jogállamisági vitákat folytató magyar kormány szinte azonnal, a 1712/2021. (X. 9.) kormányhatározatban reagált, és támogatta a TK K 3/21. sz. döntését.⁸⁶ A vitatott döntés mellett tette le a voksát két ismert lengyel jogász, *Ewa Łętowska* és *Stanisław Biernat* is, akik tíz pontban foglalták össze, hogy milyen félreértések vannak a TK K 3/21. sz. döntését illetően. Szerintük nem igaz, hogy a TK 2021. október 7-i ítélete azért született, hogy biztosítsa a lengyel alkotmány elsőbbségét az uniós joggal szemben, mivel ezt a TK korábbi ítélezési gyakorlatában (a K 18/04., K 32/09., SK 45/09. sz. ügyekben) már kellőképpen megállapították.⁸⁷

⁸⁶ A Magyar Közlönyben 2021. október 9-én megjelent kormányhatározat megállapítja, hogy a lengyel alkotmánybíróság döntését az európai uniós intézmények rossz gyakorlata váltotta ki, amely nincs tekintettel a hatáskör-átruházás elvére, és az alapszerződések módosítása nélküli lopakodó hatáskörbővítéssel igyekszik olyan jogköröket elvonni a tagállamoktól, amelyeket azok az Európai Unióra soha nem ruháztak át. Az uniós jog elsőbbsége kizárólag azokon a területeken állhat fenn, ahol az Európai Unió hatáskörrel rendelkezik, ennek kereteit az EU alapszerződés rögzíti. A magyar kormány határozata leszögezi, az uniós intézmények kötelesek tiszteletben tartani a tagállamok nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésüknek. Az uniós intézmények mellett a tagállami jogalkalmazó szervek, így különösen az alkotmánybíróságok és bíróságok, jogosultak arra, hogy az európai uniós hatáskörök terjedelmét és határait vizsgálják. A magyar kormány felkéri az EU intézményeit, hogy működésük során tartsák tiszteletben a tagállami szuverenitást. 1712/2021. (X. 9.) Korm. határozat. Magyar Közlöny, 187. sz., 2021. 10. 09. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6ffcbf3041713f4adbc806e370742b4e82096262/megtekintes> (2021. 11. 01.)

⁸⁷ "A few days ago, 27 retired judges of the Polish Constitutional Tribunal have issued a statement concerning the judgment K 3/21 of 7 October 2021. We are both among its signatories. With this article, we hope to contribute to the clarification of the false statements contained in that judgment, its oral explanations and statements of representatives of political authorities, regarding the difficult matters of coexistence of Polish law and European Union law." Biernat, Stanisław – Łętowska, Ewa (2021): This Was Not Just Another Ultra Vires Judgment! Commentary to the statement of retired judges of the Constitutional Tribunal. *Verfassungsblog*, 2021. 10. 27. <https://verfassungsblog.de/this-was-not-just-another-ultra-vires-judgment/> (2021. 11. 01.)

A jelenleg nyilvánosságra került álláspontok többsége szerint a TK K 3/21. sz. döntése nyilvánvalóan elfogadhatatlan, mert a hatályos Szerződés és az Európai Bíróság következetes joggyakorlatával teljes mértékben ellentétes lenne, ha egyes tagállamok tetszés szerint figyelmen kívül hagyhatnák a Bíróság jogerős döntéseit. A Bizottság elnöke úgy fogalmazott, hogy „A lengyel alkotmánybíróság nemrégiben hozott döntése sok mindent megkérdőjelez. Mi már egy ideje aggódunk az igazságszolgáltatás függetlensége miatt. A bírák mentelmi jogát feloldották, és indokolatlanul elűldözték őket hivatalukból. Ez veszélyezteti a bírósági függetlenségét, amely a jogállamiság egyik alappillére. Számos intézkedést hoztunk. Továbbra is rendszeres párbeszédet folytatunk. De sajnos a helyzet romlott. És ez nem csak a Bizottság véleménye: ezt az Európai Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága is megerősítette. És most ez a lengyel alkotmánybíróság legutóbbi ítéletben csúcsonodott ki.”⁸⁸

Az ügyben egyre több a nyitott kérdés, például hogy mennyire tekinthető legitimnek, függetlennek és pártatlannak a KT, miután 2021. május 7-én a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: ECtHR) 112 oldalas ítéletében az ECtHR lengyel tagjának részleges különvéleményével egyhangúan elmarasztalta Lengyelországot annak jogsértő kinevezési gyakorlata miatt.⁸⁹ Ebből a szempontból nem biztató fejlemény, hogy az Igazságügyi Tanácsok Európai Hálózata (*The European Network of Councils for Judiciary*, ENCJ) ugyanezen okok miatt 2021. október 28-án, Vilniusban kizárta soraiból a lengyel igazságügyi tanácsot (KRK),⁹⁰ továbbá a Közigazgatási Bírók Európai Szövetsége (*The Association of European Administrative Judges*, a továbbiakban: AEAJ) közgyűlése 2021. október 15-i nyilatkozatában aggályosnak nevezte a TK K 3/21. sz. döntését. Az AEAJ hangsúlyozta, hogy jól ismert az a tény, hogy néhány uniós alkotmánybíróságnak a nemzeti szabályozás hagy némi értelmezési teret az uniós jogot illetően, eddig azonban egyik tagállami bíróság sem utasította el oly módon az uniós jog elsőbbségének és közvetlen hatályának alapelvét, mint a KT. Emlékeztettek arra, hogy a Bíróság ítéletei az Unió minden tagállamára nézve kötelező érvényűek, és az Európai Unió területén minden nemzeti bírót európai bíróként jár el, a bírák egyik alapelve pedig a törvények betartása, beleértve az uniós jog elsőbbségének alapelvét

⁸⁸ “The recent ruling of the Polish Constitutional Court puts much of it into question. We have been concerned about the independence of the judiciary for some time. Judges have seen their immunity being lifted and have been driven out of office without justification. This threatens judicial independence, which is a basic pillar of the rule of law. We have taken a number of measures. We continue to have a regular dialogue. But unfortunately the situation has worsened. And this is not only the Commission’s opinion: This is what has been confirmed by the European Court of Justice and the European Court of Human Rights. And now, this has culminated in the most recent ruling of the Polish Constitutional Court.” (A fordítás a Szerző munkája.) Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the rule of law crisis in Poland and the primacy of EU law. Official website of the European Union, 2021. 10. 19. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_5361 (2021. 11. 01.)

⁸⁹ “Judgement: Art 6 § 1 (constitutional) • Tribunal established by law • Grave irregularities vitiating election of Constitutional Court judge sitting on the panel which examined the applicant company’s constitutional complaint • Art 6 § 1 applicable as constitutional complaint proceedings directly decisive for the asserted civil right • Application of three-step test formulated in *Guðmundur Andri Ástráðsson* Art 6 § 1 (civil) • Fair hearing • Insufficient reasons of courts for refusal to refer a legal question to the Constitutional Court” [...]

(v) Overall conclusion 289. The Court has established that the fundamental rule applicable to the election of Constitutional Court judges was breached, particularly by the *XERO FLOR w POLSCE* sp. z o.o. v. *POLAND* JUDGMENT SEPARATE OPINION 78 eighth-term Sejm and the President of the Republic (see paragraphs 275 and 277–278 above). The eighth-term Sejm proceeded to elect three Constitutional Court judges, including M.M., on 2 December 2015, even though the respective seats had already been filled by the three judges elected by the previous Sejm. The President of the Republic refused to swear in the three judges elected by the previous Sejm, and received the oath of office from the three judges elected on 2 December 2015.” Judgment. Case of *Xero Flor w Polsce* sp. z o.o. v. *Poland*. European Court of Human Rights. Application no. 4907/18, 2021. 08. 07. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%202001-210065%22%7D> (2021. 11. 01.)

⁹⁰ Proposal of the Executive Board of the ENCJ to expel KRS. European Network of Councils for the Judiciary. <https://pgwrk-websitemedia.s3.eu-west-1.amazonaws.com/production/pwk-web-encj2017-p/EGA%20Vilnius%202021/ENCJ%2020FB%20propos%20to%20expel%20KRS%20.pdf> (201.11. 01.)

is. Az AEAJ közgyűlése egyben szolidaritását fejezte azokkal a lengyel kollégákkal, akik szerintük európai bíróként eljárva fenntartják a jogállamiságot.⁹¹ A következő időszakban az a kérdés is megválaszolásra vár, hogy a KT-nak volt-e egyáltalán hatásköre ilyen döntés meghozatalára, miután – amint azt fentebb már kiemeltük – a lengyel alkotmány 188. cikke szerint a TK csak a nemzetközi megállapodásoknak a lengyel alkotmánnyal való összhangját ellenőrizheti, a nemzetközi bíróságok által hozott ítéletekét azonban nem.⁹²

A helyzetet csak bonyolítja az is, hogy a Bíróság a Turów lignitbánya ügyben 2021. szeptember 20-án napi 500 ezer euró; majd a lengyel legfelsőbb bíróság mellett létrehozott fegyelmi tanács ügyben, 2021. október 27-én újabb napi 1 millió euró megfizetésére kötelezte Lengyelországot, amiért nem tett eleget a Bíróság korábbi ítéleteiben foglaltaknak.⁹³ Bár hiteles információk egyelőre nincsenek arról, hogy ezek végrehajtására sor került-e, de a kikényszerítési mechanizmust ilyen esetekben nem a klasszikus értelemben vett befizetés, hanem az érintett tagállamnak járó uniós juttatások csökkentése jelentheti.

Bizonyára tovább élezi a vitákat az, hogy az Európai Parlament 2021. október 20-án kérését nyújtott be a Bíróságon az Európai Bizottsággal szemben, hogy az alkalmazza Lengyelországra (és Magyarországra) a 2020. december 22-én kihirdetett, az Európai Parlament és a Tanács uniós költségvetés védelmét szolgáló általános feltételrendszerről szóló rendeletében – 2020/2092 (2020. december 16.) – leírt mechanizmust (*conditionality mechanism*), ami veszélyeztetheti a járvány miatti uniós helyreállítási források (részben támogatás, részben kölcsön) folyósítását az érintett tagállamok részére.⁹⁴ Egyelőre a Bizottság azzal hárította el a Parlament követeléseit, hogy megvárja az Európai Bíróságnak a rendeletre vonatkozó, Magyarország és Lengyelország által 2021. március 11-én indított megsemmisítési eljárásban hozott döntését, ami 2022-ben várható.⁹⁵ A 2021 októberében tartott meghallgatáson minden jel arra mutatott, hogy a felek nem tudták

⁹¹ *Concerns: judgement of the Polish Constitutional Court on 7 October 2021, K 3/21.* Declaration Of The General Assembly of AEAJ. Association of European Administrative Judges. <https://www.aejaj.org/media/files/2021-10-25-78-AEAJ%20GA%20-%20Declaration%20-%20Poland%20CC%20K3-21.pdf> (2021. 11. 01.)

⁹² "The Constitutional Tribunal shall adjudicate regarding the following matters:
1. the conformity of statutes and international agreements to the Constitution;
2. the conformity of a statute to ratified international agreements whose ratification required prior consent granted by statute;
3. the conformity of legal provisions issued by central State organs to the Constitution, ratified international agreements and statutes;
4. the conformity to the Constitution of the purposes or activities of political parties;
5. complaints concerning constitutional infringements, as specified in Article 79, para. 1."
The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Article 188. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (2021. 11. 01.)

⁹³ "Poland must immediately cease lignite extraction activities in the Turów mine." *Order of the Vice-President of the Court in Case C-121/21 R. Czech Republic v Poland.* Court of Justice of the European Union, Press Release No 89/21, Luxembourg, 2021. 05. 21. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-05/cp210089en.pdf> (2021. 11. 01.)

"As it has not suspended the application of the provisions of national legislation relating, in particular, to the areas of jurisdiction of the Disciplinary Chamber of the Supreme Court, Poland is ordered to pay the European Commission a daily penalty payment in an amount of €1 000 000. Compliance with the interim measures ordered on 14 July 2021 is necessary in order to avoid serious and irreparable harm to the legal order of the European Union and to the values on which that Union is founded, in particular that of the rule of law." *Order of the Vice-President of the Court in Case C-204/21 R. Commission v Poland.* Court of Justice of the European Union, Press Release No 192/21, Luxembourg, 2021. 10. 27. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-10/cp210192en.pdf> (2021. 11. 01.)

⁹⁴ EU Parliament preps legal action against Commission over 'failure' to act on rule of law. *POLITICO*, 2021. 10. 20. <https://www.politico.eu/article/eu-parliament-legal-action-against-commission-failure-action-rule-of-law-poland-hungary/> (2021. 11. 01.)

⁹⁵ A Bizottság feladata ebben az eljárásban az, hogy olyan ügyeket vizsgáljon meg, amelyek „kellően közvetlen módon érintik vagy súlyosan veszélyeztetik az uniós költségvetés hatékony és eredményes pengzazdalkodását vagy az unió pénzügyi érdekeinek védelmét”.

hitelt érdemlően alátámasztani a kereseteiket, így a szakértői várakozás a kereset valószínű elutasításának irányába mutat.⁹⁶ A példátlan lengyel alkotmánybírói ítéletre a Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen egy nyilatkozattal reagált, amelyben megígérte, hogy a Szerződésben rendelkezésre álló összes jogosítványt felhasználja az elsőbbség elvének biztosítására.⁹⁷ A Bizottság elnöke komoly aggodalmának adott hangot a lengyel jogállamisági helyzet kapcsán. „Az Európai Bizottság jelenleg gondosan értékeli ezt az ítéletet. De én már most is elmondhatom önöknek: mélyesen aggódom. Ez az ítélet az Európai Unió alapjait kérdőjelezi meg. Ez az európai jogrend egységének egyértelmű megkérdőjelezése. Csak egy közös jogrend biztosítja az egyenlő jogokat, a jobbiztonságot, a tagállamok közötti kölcsönös bizalmat és ezáltal a közös politikákat. Ez az első alkalom, hogy egy tagállam bírósága úgy ítéli meg, hogy az uniós szerződések összeegyeztethetetlenek a nemzeti alkotmánnyal. Ez súlyos következményekkel jár a lengyel népre nézve. Az ítélet ugyanis közvetlen hatással van az igazságszolgáltatás védelmére. Az ítélet aláássa a bírói függetlenség védelmét, ahogyan azt a Szerződés 19. cikke garantálja, és ahogyan azt az Európai Bíróság értelmezi. Független bíróságok nélkül az emberek gyengébb védelemben részesülnek, következésképp a jogaik veszélybe kerülnek.”⁹⁸

Jelenleg még nem mérhető fel, hogy a TK K 3/21. sz. döntésének milyen következményei lesznek a gyakorlatban, az hogyan hat majd az Európai Unióra és magára Lengyelországra. Egy biztosan állítható: a hatályos és Lengyelország által is ratifikált Szerződésekben lefektetett alapelvek érvényesülésének ily módon történő megkérdőjelezése az Uniót olyan krízisbe sodorhatja, amely egyértelműen negatív politikai és gazdasági következményekkel járna minden egyes tagállam számára, és komolyan gyengíthetné az Unió szerepét a világban. Leegyszerűsítve, ha két teljesen ellentétes álláspont ütközik, akkor valamelyiket vagy mindkettőt módosítani kell ahhoz, hogy kompromisszum születhessen. A Szerződések módosításának több évtizedes gyakorlata alapján a Szerződést a tagállamok csak egyhangúan változtathatják meg, ami a jelen esetben esélytelen. Ha ez a folyamat elindulna, akkor is évekbe telne, míg egy új Szerződés megszületne és azt egyhangúsággal jóvá is hagynák – annak esetleges tartalmáról nem is szólva. A gyors és hatékony megoldás az lenne, ha a lengyel kormány és a vele szorosan együttműködő TK változtatna az álláspontján, ami politikai okokból megint csak nem valószínű, inkább egy elnyúló politikai diskurzusra készül a jelenlegi lengyel kormány.⁹⁹ Gyakran emlegetett megol-

⁹⁶ Meg kell jegyezni, hogy a szóban forgó pénzeszközökhöz való hozzájutás feltétele, hogy minden tagállam benyújtsa az ún. helyreállítási és ellenállóképességi tervét, és azt a Bizottság jóváhagyja. Lengyelország csak támogatások formájában 24 milliárd eurót kapna ezekből a forrásokból, de ebben a kérdésben sincs előrehaladás.

Jourova: EU 'will start collapsing' unless it takes on Polish challenge. *EURACTIV*, 2021. 10. 12. <https://www.euractiv.com/section/elections/news/jourova-eu-will-start-collapsing-unless-it-takes-on-polish-challenge> (2021. 11. 01.)

⁹⁷ *Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the preparation of the European Council meeting of 21–22 October 2021*. Official website of the European Union, 2021. 10. 20. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_5381 (2021. 11. 01.)

⁹⁸ *“The European Commission is, at the moment, carefully assessing this judgement. But I can already tell you today: I am deeply concerned. This ruling calls into question the foundations of the European Union. It is a direct challenge to the unity of the European legal order. Only a common legal order provides equal rights, legal certainty, mutual trust between Member States and therefore common policies. This is the first time ever that a court of a Member State finds that the EU Treaties are incompatible with the national constitution. This has serious consequences for the Polish people. Because the ruling has a direct impact on the protection of the judiciary. The ruling undermines the protection of the judicial independence as guaranteed by Article 19 of the Treaty and as interpreted by the European Court of Justice. Without independent courts, people have less protection and consequently their rights are at stake.”* (A fordítás a Szerző munkája.) *Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the rule of law crisis in Poland and the primacy of EU law, i.m.*

⁹⁹ *„Nem fogunk beleegyezni az uniós intézmények kompetenciáinak folyamatos bővítésébe sem, de megoldásra törekszünk a viták során.”* Mateusz Morawiecki: Lengyelország nyitott a párbeszédre, de nem hagyja magát zsarolni. *Infostart / MTI*, 2021. 10. 02. <https://infostart.hu/kulfold/2021/10/21/mateusz-morawiecki-lengyelorszag-nyitott-a-parbeszedre-de-nem-hagyja-magat-zsarolni> (2021. 11. 01.)

dás lenne, ha Lengyelország kilépne az Unióból, amit maga a jelenlegi lengyel kormány is elutasít, de ha ez bekövetkezne, akkor is egy évekig tartó tárgyalássorozat lezárása után lehetne csak a végső búcsút megejteni.

A tanulmány befejezésének idején még annyira sok a nyitott kérdés, a helyzet annyira összetett és politikailag érzékeny, hogy azok alapos végiggondolására, pláne megválaszolására jelenleg nem lehet vállalkozni. Egy biztos, ha egy klubba belép valaki, akkor annak jól ismert szabályait be kell tartani. Ha azokkal egy tag már nem tud vagy nem akar azonosulni, lehet a szabályok megváltoztatását indítványozni, és közösen, a többi taggal együtt erről dönteni. Egyet azonban nem szabad: a közös szabályokat egyoldalúan felrúgni. Ismételten idézve Ursula von der Leyen 2021. szeptember 19-i beszédéből: „Az Európai Unióhoz való csatlakozáskor a lengyel nép bizalmat szavazott az Európai Uniónak. Elvárták, hogy az Európai Unió megvédje a jogait. És joggal. A Bizottság az őrzője a Szerződésnek. A Bizottságom feladata, hogy megvédje az uniós polgárok jogait, bárhol is éljenek az Uniónkban. A jogállamiság az a ragasztó, amely összeköti az Uniót. Ez egységünk alapja. Alapvető fontosságú azon értékek védelméhez, amelyekre az Unió épül: a demokrácia és a szabadság, az egyenlőség és az emberi jogok tiszteletben tartása. És ezt mind a 27 tagállam aláírta az Unió részeként, szuverén országokként, szabad emberekként. [...] Nem engedhetjük meg, és nem is fogjuk megengedni, hogy közös értékeinket veszélybe sodorják.”¹⁰⁰

Felhasznált irodalom

1053/E/2005. AB határozat. Alkotmánybíróság, 2006. 06. 16. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/EB94CEFE505300BoC1257ADA0052A199?OpenDocument> (2021. 10. 30.)

1712/2021. (X. 9.) Korm. határozat. Magyar Közlöny, 187. sz., 2021. 10. 09. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6ffcbf3041713f4adbc806e370742b4e82096262/megtekintes> (2021. 11. 01.)

1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről. Net Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98700012.tvr> (2021. 09. 19.)

A Bíróság (hatodik tanács) 1990. november 13-i ítélete. *Marleasing SA kontra La Comercial Internacional de Alimentacion SA*. EUR-Lex, C-106/89. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61989CJ0106> (2021. 09. 25.)

¹⁰⁰ “When joining the European Union, the Polish people put their trust in the European Union. They expected the European Union to defend their rights. And rightly so. The Commission is the guardian of the Treaty. It is my Commission’s duty to protect the rights of EU citizens, wherever they live in our Union. The rule of law is the glue that binds our Union together. It is the foundation of our unity. It is essential for the protection of the values, on which our Union is founded: democracy, freedom, equality and respect for human rights. And this is what all 27 Member States have signed up to as part of this Union, as sovereign countries and free people. [...] We cannot and we will not allow our common values to be put at risk.” Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the rule of law crisis in Poland and the primacy of EU law, *i.m.*

- A Bíróság 1/91. sz. véleménye, 1991. december 14. „Megállapodás-tervezet az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról egyrészről a Közösség, másrészről az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között”. Az Európai Unió Bírósága. <https://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-AVIS-C-0001-1991-200407018-05Noo.html> (2021. 09. 19.)
- A Bíróság 1963. február 5-i ítélete. *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos kontra Nederlandse administratie der belastingen*. EUR-Lex, 26-62. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026> (2021. 09. 19.)
- A Bíróság 1964. július 15-i ítélete. *Flaminio Costa kontra E.N.E.L.* EUR-Lex, 6-64. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság 1970. december 17-i ítélete. *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*. EUR-Lex, 11-70. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A61970CJ0011> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság 1996. március 5-i ítélete. *Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai*. Az Európai Unió Bírósága, Határozatok Tára, C-46/93. és C-48/93. sz. egyesített ügyek. <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-46/93> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság ítélete, 1978. március 9. „A nemzeti bíróság általi eltekintés a közösségi joggal ellentétes törvény alkalmazásától”. A 106/77. sz. ügyben, a Bírósághoz a Pretore de Susa (Olaszország) által az EGK-Szerződés 177. cikke alapján benyújtott, az e bíróság előtt az Állami Adóhatóság és a Simmenthal Részvénytársaság (székhelye: Monza) között folyamatban lévő eljárásban az EGK-Szerződés 189. cikkének értelmezésére, és különösen a közösségi jog és az esetleges ellentétes nemzeti törvényi rendelkezések ütközése esetén a közösségi jog közvetlen alkalmazandóságának következményeire vonatkozó előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában. Az Európai Unió Bírósága. <https://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-ARRET-C-0106-1977-200406992-05Noo.html> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság ítélete (első tanács), 2016. február 4. *Sebat Ince elleni büntetőeljárás*. EUR-Lex, C-336/14. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62014CJ0336> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (hatodik tanács), 2020. július 16. *Cabinet de avocat UR kontra Administrația Sector 3 a Finanțelor Publice prin Direcția Generală Regională a Finanțelor Publice București és társai*. EUR-Lex, C-424/19. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0424> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (ötödik tanács), 2014. szeptember 18. *Vueling Airlines SA kontra Instituto Galego de Consumo de la Xunta de Galicia*. EUR-Lex, C 487/12. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0487> (2021. 09. 27.)

- A Bíróság (nagytanács) 2008. december 16-i ítélete. *CARTESIO Oktató és Szolgáltató bt.* EUR-Lex, C-210/06. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0210> (2021. II. 01.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2013. február 26. *Åklagaren kontra Hans Åkerberg Fransson.* EUR-Lex, C617/10.sz.ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62010CJ0617> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2013. február 26. *Stefano Melloni kontra Ministerio Fiscal.* EUR-Lex, C 399/11. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0399> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2016. április 19. *Dansk Industri (DI), agissant pour Ajos A/S kontra Sucession Karsten Eigil Rasmussen.* EUR-Lex, C-441/14. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62014CJ0441> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. június 24. *OG és Pl.* EUR-Lex, C-573/17. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX:62017CJ0573> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. július 29. *Alekszij Torubarov kontra Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal.* EUR-Lex, C-556/17. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0556> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2019. november 19. *A. K. és társai kontra Sąd Najwyższy.* EUR-Lex, C-585/18., C-624/18. és C-625/18. sz. egyesített ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0585> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2020. május 14. *FMS és társai kontra Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság és Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság.* EUR-Lex, C-924/19. PPU. és C-925/19. PPU. sz. egyesített ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0924> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. május 18. *Asociația "Forumul Judecătorilor din România" és társai kontra Inspekția Judiciară és társai.* EUR-Lex, C-83/19., C-127/19., C-195/19., C-291/19., C-355/19. és C-397/19. sz. egyesített ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0083> (2021. 09. 27.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. március 2. *A.B. és társai kontra Krajowa Rada Sądownictwa és társai.* EUR-Lex, C-824/18. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0824> (2021. II. 01.)
- A Bíróság ítélete (nagytanács), 2021. október 6. *Az eljárást indította: W.Ż.* EUR-Lex, C-487/19. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0487> (2021. 09. 27.)

- A Bíróság június 19-i ítélete: 1990. *The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai*. EUR-Lex, C-213/89. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:61989CJ0213> (2021. 09. 25.)
- A Bíróság október 5-i ítélete: 1994. *Németországi Szövetségi Köztársaság kontra az Európai Unió Tanácsa*. EUR-Lex, C-280/93. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:61993CJ0280> (2021. 10. 23.)
- A Bizottság (EU) 2016/1374 ajánlása (2016. július 27.) a lengyelországi jogállamiságról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 217/53, 2016. 08. 12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016H1374&from=EN> (2021. 10. 30.)
- A Bizottság (EU) 2017/146 ajánlása (2016. december 21.) a lengyelországi jogállamiságról a Bizottság (EU) 2016/1374 ajánlásának kiegészítésére. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 22/65, 2017. 01. 27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017H0146&from=EN> (2021. 11. 01.)
- A Bizottság (EU) 2017/1520 ajánlása (2017. július 26.) a lengyelországi jogállamiságról valamint az (EU) 2016/1374 és az (EU) 2017/146 ajánlás kiegészítéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 228/19, 2017. 09. 02. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017H1520&from=EN> (2021. 11. 01.)
- A Bizottság (EU) 2018/103 ajánlása (2017. december 20.) a lengyelországi jogállamiságról, valamint az (EU) 2016/1374, (EU) 2017/146 és (EU) 2017/1520 ajánlások kiegészítéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 17/50, 2018. 01. 23. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0103&from=EN> (2021. 11. 01.)
- A C-558/18. és C-563/18. sz. egyesített ügyekben hozott ítélet. *Miasto Łowicz és Prokurator Generalny*. Az Európai Unió Bírósága, 35/20. sz. sajtóközlemény, Luxembourg, 2020. március 26. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-03/cp200035hu.pdf> (2021. 11. 01.)
- A C-619/18. sz. ügyben hozott ítélet. *Bizottság kontra Lengyelország*. Az Európai Unió Bírósága, 81/19. sz. sajtóközlemény, Luxembourg, 2019. június 24. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-06/cp190081hu.pdf> (2021. 11. 01.)
- Alter, Karen J. (2001): *Establishing the Supremacy of European Law. The Making of an International Rule of Law in Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Arigho, Redmond (2014): The Supremacy of European Union Law: An Inevitable Revolution or Federalism in Action? *Journal of Postgraduate Research*, 13. évf. 7–23. <http://www.tara.tcd.ie/bitstream/handle/2262/73628/The%20Supremacy> (2021. 09. 19.)
- Asociația „Forumul Judecătorilor Din România” and Asociația Mișcarea Pentru Apărarea Statutului Procurorilor. Az Európai Unió Bírósága, Case C-355/19 (Joined Cases C-83/19, C-127/19,

C-195/19, C-291/19, C-355/19, C-397/19). <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=231503&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2450526> (2021. 09. 27.)

A Sąd Najwyższy (Lengyelország) által 2019. június 26-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – W.Ż. C-487/19. sz. ügy. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2019. 10. 07. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62019CN0487:HU:PDF> (2021. 09. 27.)

Assessment of the conformity to the Polish Constitution of selected provisions of the Treaty on European Union K 3/21. Trybunał Konstytucyjny, 2021. 10. 07. <https://trybunal.gov.pl/en> (2021. 11. 01.)

A Törvényszék ítélete (kibővített harmadik tanács), 2021. szeptember 22. Dimosia Epicheirisi Illektrismou AE (DEI) kontra Európai Bizottság. EUR-Lex, T-639/14. RENV, T-352/15. és T-740/17. sz. egyeztetett ügyek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62014Tl0639> (2021. 09. 27.)

Az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikkének (1) bekezdése szerinti indokolással ellátott javaslat a Lengyelországi Jogállamiságról. A Tanács határozata a jogállamiság Lengyel Köztársaság általi súlyos megsértése egyértelmű veszélyének megállapításáról. EUR-Lex, 2017. 12. 20., COM(2017) 835 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017PCo835&from=EN> 2021. 11. 01.)

Bakó Beáta Csilla (2014): *Uniós alapjogok a tagállamokban Az Alapjogi Charta alkalmazási és értelmezési problémái.* „Vakablak” Mailáth György tudományos pályázat, Közigazgatási, munkaügyi és európai uniós szekció, 1. helyezés. https://birosag.hu/sites/default/files/2019-01/bako_beata_csilla_o.pdf (2021. 09. 25.)

Biernat, Stanisław – Łętowska, Ewa (2021): *This Was Not Just Another Ultra Vires Judgment! Commentary to the statement of retired judges of the Constitutional Tribunal.* *Verfassungsblog*, 2021. 10. 27. <https://verfassungsblog.de/this-was-not-just-another-ultra-vires-judgment/> (2021. 11. 01.)

Blutman László (2017): *Szürkületi zóna: az alaptörvény és az uniós jog viszonya.* *Közjogi Szemle*, 10. évf. I. sz. I–14.

Blutman László (2011): *A magyar Lisszabon-határozat: befejezetlen szimfónia luxemburgi hangnemben.* In: Chronowski Nóra (szerk.): *Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamaként. Válogatott tanulmányok.* HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 227–250.

BVerfGE 123, 267 – Lisbon Decision (Lissabon-Urteil). German Law Archive. <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1179> (2021. 10. 23.)

BVerfGE 37, 271 – Solange I. <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bvo37271.html> (2021. 10. 23.)

- Chronowski Nóra – Nemessányi Zoltán (2004): Európai Bíróság – Alkotmánybíróság: felületi feszültség. *Európai Jog*, 4. évf. 3. sz. 19–29.
- Chronowski Nóra (é.n.): „Az Európai Unió jogának viszonya a magyar joggal” c. szócikk. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat. <http://ijoten.hu/szocikk/az-europai-unio-joganak-viszonya-a-magyar-joggal> (2021. 11. 01.)
- Claes, Monica (2016): The Validity and Primacy of EU Law and the ‘Cooperative Relationship’ between National Constitutional Courts and the Court of Justice of the European Union. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 23. évf. 1. sz. 151–170.
- Concerns: judgement of the Polish Constitutional Court on 7 October 2021, K 3/21*. Declaration Of The General Assembly of AEAJ. Association of European Administrative Judges. <https://www.aeaj.org/media/files/2021-10-25-78-AEAJ%20GA%20-%20Declaration%20-%20Poland%20CC%20K3-21.pdf> (2021. 11. 01.)
- Conseil d’Etat, 1 / 2 SSR, du 3 décembre 2001, 226514, publié au recueil Lebon*. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000008025148/> (2021. 10. 30.)
- Csuhány Péter – Sonnevend Pál (2009): 2/A § (Európai Unió). In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja 1–2*. Századvég Kiadó, Budapest, 238–270.
- Decision 2006/03/08 – Pl. ÚS 50/04: Sugar Quotas III*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2006-03-08-pl-us-50-04-sugar-quotas-iii> (2021. 10. 16.)
- Decision 2008/11/26 – Pl. ÚS 19/08: Treaty of Lisbon I*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2008-11-26-pl-us-19-08-treaty-of-lisbon-i> (2021. 10. 18.)
- Decision 2012/01/31 – Pl. ÚS 5/12: Slovak Pension*. Ústavní soud, é.n. <https://www.usoud.cz/en/decisions/2012-01-31-pl-us-5-12-slovak-pensions> (2021. 10. 16.)
- Decision on the application to the Court of Justice of European Communities for a preliminary ruling*. Lithuanian Constitutional Court, 8 May 2007, Case No. 47/04. <https://lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1400/content> (2021. 10. 18.)
- Decision of 7 July 2015, case K 61/13*. Trybunał Konstytucyjny. <https://trybunal.gov.pl/en/> (2021. 10. 16.)
- Decision of 7 October 2021, case K 3/21*. Trybunał Konstytucyjny. <https://trybunal.gov.pl/en/> (2021. 10. 16.)
- Décision n° 2007-560 DC du 20 décembre 2007, Traité de Lisbonne modifiant le traité sur l’Union européenne et le traité instituant la Communauté européenne*. Conseil constitutionnel. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/decisions/2007560dc/jurisprudence_cc_traites.pdf (2021. 10. 30.)

Décision n° 2013-314 QPC du 14 juin 2013. Conseil constitutionnel. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2013/2013314QPC.htm> (2021. 10. 16.)

Dimitrakopoulos, Ioannis (2018): *Conflicts between EU law and National Constitutional Law in the Field of Fundamental Rights.* EJTN-AEAJ Training on Conflicts of Norms/Multi-level protection in the Application of Fundamental Rights, Thessaloniki, Greece, 15–16 March 2018. <https://www.ejtn.eu/PageFiles/17318/DIMITRAKOPOULOS%20Conflicts%20between%20EU%20law%20and%20National%20Constitutional%20Law.pdf> (2021. 10. 21.)

Elbers, Uta – Urban, Nikolaus (2001): The Order of the German Federal Constitutional Court of 7 June 2000 and the Kompetenz-Kompetenz in the European Judicial System. *European Public Law*, 7. évf. 1. sz. 21–32. <https://kluwerlawonline.com/journalIssue/European+Public+Law/7.1/781> (2021. 10. 16.)

EU Parliament preps legal action against Commission over ‘failure’ to act on rule of law. *POLITICO*, 2021. 10. 20. <https://www.politico.eu/article/eu-parliament-legal-action-against-commission-failure-action-rule-of-law-poland-hunary/> (2021. 11. 01.)

Fazekas Flóra (2009): A közösségi jog elsőbbsége a cseh Alkotmánybíróság ítékezési gyakorlatában. *Európai jog*, 2009. 5. sz. 34–44.

Fazekas Flóra (2009): *A magyar Alkotmánybíróság viszonya a közösségi jog elsőbbségéhez egyes tagállami alkotmánybírási felfogások tükrében.* Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97185/ertekezes.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (2021. 10. 16.)

Founding Agreements. Official website of the European Union, é.n. https://europa.eu/european-union/law/treaties_en (2021. 09. 25.)

Headnotes to the Judgment of the Second Senate of 5 May 2020. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bv085915en.html (2021. 10. 23.)

Joint Declaration of the Prime Minister of Poland and the Prime Minister of Hungary. *gov.pl (website of the Republic of Poland)*, 2020. 11. 26. <https://www.gov.pl/web/eu/joint-declaration-of-the-prime-minister-of-poland-and-the-prime-minister-of-hungary> (2021. 11. 01.)

Jourova: EU ‘will start collapsing’ unless it takes on Polish challenge. *EURACTIV*, 2021. 10. 12. <https://www.euractiv.com/section/elections/news/jourova-eu-will-start-collapsing-unless-it-takes-on-polish-challenge> (2021. 11. 01.)

Judgment 199/2009, of 28 of September of 2009. Tribunal Constitucional de España. <https://hj.tribunalconstitucional.es/docs/BOE/BOE-A-2009-16767.pdf> (2021. 10. 18.)

- Judgment. Case of Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland.* European Court of Human Rights, Application no. 4907/18, 2021. 08. 07. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210065%22%5D%7D> (2021. II. 01.)
- Judgment of the Court (Eighth Chamber) of 26 May 2016. ZS „Ezernieki” v Lauku atbalsta dienests.* EUR-Lex, Case C-273/15. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?toc=OJ:C:2016:260:TOC&uri=uriserv:OJ.C_.2016.260.01.0010.01.ENG (2021. 09. 27.)
- Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG.* EUR-Lex, Case C-555/07. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0555> (2021. 10. 23.)
- Judgment of the Court (Grand Chamber) of 2 March 2021. A.B. and Others v Krajowa Rada Sądownictwa and Others.* EUR-Lex, Case C-824/18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0824> (2021. 09. 27.)
- Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 November 2005. Werner Mangold v Rüdiger Helm.* EUR-Lex, Case C-144/04. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62004CJ0144> (2021. 10. 23.)
- Judgment of the Court (Grand Chamber) of 4 December 2018. The Minister for Justice and Equality and The Commissioner of the Garda Síochána v Workplace Relations.* EUR-Lex, Case C-378/17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0378> (2021. 09. 27.)
- Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 July 2016. Criminal proceedings against Atanas Ognyanov.* EUR-Lex, Case C-614/14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0614> (2021. 09. 27.)
- Judgment of the Court (Second Chamber) of 29 April 1999. Erich Ciola v Land Vorarlberg.* European Court reports, Case C-224/97. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61997CJ0224&from=en> 2021. 09. 27.)
- Judgment of the Court of 9 March 1978. Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA.* EUR-Lex, Case 106/77. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61977CJ0106> (2021.10. 23.)
- Komarek, Jan (2012): Playing With Matches: The Czech Constitutional Court's Ultra Vires Revolution. *Verfassungsblog*, 2012. 02. 22. <https://verfassungsblog.de/playing-matches-czech-constitutional-courts-ultra-vires-revolution/> (2021. 10. 16.)
- Láris Liliána (2017): Az alapvető jogok érvényesülésének problémái az Európai Unióban. *Eljárásjogi Szemle*, 3. évf. 3–10. <https://eljarasjog.hu/2017-evfolyam/az-alapveto-jogok-ervenyesulesenek-problemai-az-europai-unioban/> (2021. 09. 25.)

Larrouturou, Thibaut (2021): Le Conseil d'État réaffirme la suprématie de la norme constitutionnelle face au droit de l'Union européenne. *JP (Jus Politicum) blog*, 2021. 06. 01. <https://blog.juspoliticum.com/2021/06/11/le-conseil-detat-reaffirme-la-suprematie-de-la-norme-constitutionnelle-face-au-droit-de-lunion-europeenne-par-thibaut-larrouturou/> (2021. 10. 30.)

Leitsätze zum Urteil des Zweiten Senats vom 21. Juni 2016. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2016/06/rs20160621_2bvr272813.html (2021. 10. 16.)

Magyarország Alaptörvénye. (2011. április 25.) Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye – Wolters Kluwer – Jogtár, é.n. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (2021. 11. 01.)

Maastricht-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. *Bundeszentrale für politische Bildung*, Das Europalexikon. <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/177123/maastricht-urteil-des-bundesverfassungsgerichts> (2021. 10. 23.)

Mateusz Morawiecki: Lengyelország nyitott a párbeszédre, de nem hagyja magát zsarolni. *Infostart / MTI*, 2021. 10. 02. <https://infostart.hu/kulfold/2021/10/21/mateusz-morawiecki-lengyelorszag-nyitott-a-parbeszedre-de-nem-hagyja-magat-zsarolni> (2021. 11. 01.)

Naszladi Georgina (2014): Az Alkotmánybíróság esete az előzetes döntéshozatali eljárással – egy visszautasító végzés margójára. *Európai Jog*, 14. évf. 6. sz. 12–16.

Nyilatkozat az uniós jog elsőbbségéről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 202/344, 016. 06. 07. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016L/AFI/DCL/17&from=EN> (2021. 09. 27.)

Orbán Endre (2020): *Alkotmányos Identitás az Európai Unióban.* Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest. <https://jog.tk.hu/uploads/files/monografia3.pdf> (2021. 10. 30.)

Omnes, Maître Ophélie (2021): La primauté du droit de l'union européenne, un principe cardinal dans la tourmente. *Institut Jacques Delors*, 2021. 10. 06. <https://institutdelors.eu/publications/la-primaute-du-droit-de-lunion-europeenne-un-principe-cardinal-dans-la-tourmente/> (2021. 10. 22.)

Order of 6 November 2014, Banking Act, U-I-295/13. Ustavno sodišče Republike Slovenije. <https://www.us-rs.si/decisions/?lang=en> (2021. 10. 20.)

Order of 14 January 2014. 2 BvR 2728/13. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SiteGlobals/Forms/Suche/EN/Entscheidungensuche_Formular.html?gtp=5403124_list%253D2&facettedYear=2014+2017&language_=en (2021. 10. 16.)

- Order of 18 July 2017.* 2 BvR 859/15, 2 BvR 980/16, 2 BvR 2006/15, 2 BvR 1651/15. Bundesverfassungsgericht. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SiteGlobals/Forms/Suche/EN/Entscheidungensuche_Formular.html?gtp=5403124_list%25D2&facettedYear=2014+2017&language=en (2021. 10. 16.)
- Order of the Court (Seventh Chamber) of 24 May 2016. Leonmobili Srl and Gennaro Leone v Homag Holzbearbeitungssysteme GmbH and Others.* EUR-Lex, Case C-353/15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CO0353%2801%29> (2021. 09. 27.)
- Order of the Court (Ninth Chamber) of 15 October 2015. Manfred Naderhirm v Mag. Jungwirth u. Mag. Fabian OHG and Others.* EUR-Lex, Case C-581/14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62014CO0581> (2021. 09. 27.)
- Order of the Vice-President of the Court in Case C-121/21 R. Czech Republic v Poland.* Court of Justice of the European Union, Press Release No 89/21, Luxembourg, 2021. 05. 21. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-05/cp210089en.pdf> (2021. 11. 01.)
- Order of the Vice-President of the Court in Case C-204/21 R. Commission v Poland.* Court of Justice of the European Union, Press Release No 192/21, Luxembourg, 2021. 10. 27. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-10/cp210192en.pdf> (2021. 11. 01.)
- Ordinanza 103/2008.* (2008. 04. 15.) Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionjudgment.do> (2021. 10. 16.)
- Ordinanza 207/2013.* (2013. 07. 18.) Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionjudgment.do> (2021. 10. 16.)
- Ordinanza 24/2017.* (2017. 01. 26.) Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionjudgment.do> (2021. 10. 16.)
- Papp Mónika – Várnay Ernő (2017): *Az Európai Unió joga.* Wolters Kluwer Kft., Budapest.
- Paris, Davide (2017): Constitutional courts as European Union courts: The current and potential use of EU law as a yardstick for constitutional review. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 24. évf. 6. sz., 792–821.
- Petersen, Niels – Chatziathanasio, Konstantin (2021): *Primacy's Twilight? On the Legal Consequences of the Ruling of the Federal Constitutional Court of 5 May 2020 for the Primacy of EU Law.* European Parliament, Study requested by the AFCO committee. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/692276/IPOL_STU\(2021\)692276_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/692276/IPOL_STU(2021)692276_EN.pdf) (2021. 10. 30.)
- Proposal of the Executive Board of the ENCJ to expel KRS.* European Network of Councils for the Judiciary. <https://pgwrk-websitemedia.s3.eu-west-1.amazonaws.com/production/pwk-web-encj2017-p/EGA%20Vilnius%202021/ENCJ%20EB%20oprosal%20to%20expel%20KRS%20.pdf> (2021. 11. 01.)

Sentenza 348/2007. Cortecostituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2007&numero=348> (2021. 10. 23.)

Sentenza 349/2007. Cortecostituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2007&numero=349> (2021. 10. 23.)

Sentenza 102/2008. Cortecostituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2008&numero=102> (2021. 10. 23.)

Sentenza 103/2008. Corte costituzionale. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2008&numero=103> (2021. 10. 23.)

Solange I und Solange II-Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. *Bundeszentrale für politische Bildung*, Das Europalexikon. <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/309447/solange-i-und-solange-ii-rechtsprechung-des-bundesverfassungsgerichts> (2021. 10. 23.)

Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the rule of law crisis in Poland and the primacy of EU law. Official website of the European Union, 2021. 10. 19. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_5361 (2021. 11. 01.)

Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the preparation of the European Council meeting of 21-22 October 2021. Official website of the European Union, 2021. 10. 20. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_5381 (2021. 11. 01.)

Supériorité des traités sur les lois. Conseil d'État, Assemblée, 20 octobre 1989, Nicolo. <https://www.conseil-etat.fr/ressources/decisions-contentieuses/les-grandes-decisions-du-conseil-d-etat/conseil-d-etat-assemblee-20-octobre-1989-nicolo> (2021. 10. 23.)

SV 2/12-18. (2013. 03. 16.) Verfassungsgerichtshof Österreich. https://www.vfgh.gv.at/rechtsprechung/Ausgewahlte_Entscheidungen.de.html (2021. 10. 20.)

SV1/2013-15. (2013. 10. 03.) Verfassungsgerichtshof Österreich. https://www.vfgh.gv.at/rechtsprechung/Ausgewahlte_Entscheidungen.de.html (2021. 10. 20.)

Szerződés európai alkotmány létrehozásáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 47. évf. 2004. december 16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2004/310/01&from=HU> (2021. 09. 27.)

The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Article 188. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/koni.htm> (2021. 11. 01.)

Thiele, Alexander (2020): VB vom Blatt: Das BVerfG und die Büchse der ultra-vires-Pandora. Das Urteil in Sachen Anleihenkaufprogramm der EZB. *Verfassungsblog*, 2020. 05. 05.

<https://verfassungsblog.de/vb-vom-blatt-das-bverfg-und-die-buechse-der-ultra-vires-pandora/> (2021. 10. 23.)

Thiele, Alexander (2021): Whoever equates Karlsruhe to Warsaw is wildly mistaken. *Verfassungsblog*, 2021. 10. 10. <https://verfassungsblog.de/whoever-equals-karlsruhe-to-warsaw-is-wildly-mistaken/> (2021. 10. 23.)

Traser Julianna Sára – Béres Nóra – Marinkás György – Pék Erzsébet (2020): Az uniós jog elsőbbségének elve az olasz, német, francia és osztrák alkotmánybíróságok joggyakorlatának tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 15. évf. 2. sz. 102–127.

Várnay Ernő (2007): Az Alkotmánybíróság és az Európai Unió joga. *Jogtudományi Közlöny*, 62. évf. 10. sz. 423–436.

Várnay Ernő (2019): Az Alkotmánybíróság és az Európai Bíróság. Együttműködő Alkotmánybíráskodás? *Állam- és jogtudomány*, 60. évf. 2. sz. 63–91.

White, Camille (2014): National Constitutional Courts and the EU The Evolution of the Conseil Constitutionnel and the Bundesverfassungsgericht. *Civitas: Institute for the Study of Civil Society*, 2014. november. <https://www.civitas.org.uk/content/files/NationalConstitutionalCourtsandtheEU.pdf> (2021. 10. 16.)

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego. <https://trybunal.gov.pl/en/case-list/judicial-decisions> (2021. 11. 01.)